

Mocijska tvorba u hrvatskom standardnom jeziku

Medved, Anja

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:093259>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-20**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet
Odsjek za kroatistiku

ANJA MEDVED

MOCIJSKA TVORBA U HRVATSKOME STANDARDNOM JEZIKU

Diplomski rad

PULA, 2017.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet
Odsjek za kroatistiku

ANJA MEDVED

MOCIJSKA TVORBA U HRVATSKOME STANDARDNOM JEZIKU

Diplomski rad

JMBAG: 0303034803, redovita studentica

Studijski smjer: Hrvatski jezik i književnost

Predmet: Tvorba riječi hrvatskoga standardnog jezika

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: filologija

Znanstvena grana: kroatistika

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Blaženka Martinović

Pula, srpanj 2017.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana *Anja Medved*, kandidatkinja za *magistru (edukacije) hrvatskoga jezika i književnosti* ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Pula, srpanj 2017.

Studentica

IZJAVA

o korištenju autorskoga djela

Ja, *Anja Medved* dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom *Mocijska tvorba u hrvatskom standardnom jeziku* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Pula, srpanj 2017.

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD	7
2. TVORBA RIJEČI.....	9
3. FEMINISTIČKA LINGVISTIKA	10
4. IMENICE I KLASIFIKACIJA IMENICA	12
4. 1. Leksičke osobine	12
4. 2. Gramatičke osobine	13
5. KATEGORIJA RODA U SUVREMENIM HRVATSKIM GRAMATIKAMA.....	21
6. IMENICE KOLEBLJIVA RODA	27
7. MOCIJSKA TVORBA RIJEČI	37
7. 1. Mocija i mocijska tvorba	37
7. 2. Mocijski parnjaci	38
7. 3. Mocijska tvorba kao leksikografski problem	47
7. 4. Ograničenja u tvorbi mocijskih parnjaka	50
8. MOCIJSKI PARNJACI U SUVREMENIM RJEČNICIMA	52
9. MOCIJSKI PARNJACI U UPORABI	66
10. ZAKLJUČAK.....	73
LITERATURA	76
TABLICE.....	79
SAŽETAK	80
SUMMARY	80

1. UVOD

U ovome ćemo radu prikazati *mocijsku tvorbu hrvatskoga standardnog jezika*. Na samome ćemo se početku rada upoznati s tvorbom imenica, kao važnom polazišnom točkom u proučavanju roda, spola, mocijske tvorbe i mocijskih parnjaka. Pozornost ćemo posvetiti i imenicama, koje su nam osnova za tvorbu mocijskih parnjaka. Imenice ćemo podijeliti u dvije velike kategorije s obzirom na njihova svojstva (leksička i gramatička). Kada govorimo o rodu, u ovome ćemo se radu detaljnije upoznati sa suvremenim hrvatskim gramatikama, a to su: prvi dio Akademijine gramatike (*Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika* iz 1991. godine), Težak-Babićeva *Gramatika hrvatskoga jezika* iz 1994. godine, *Hrvatska gramatika* iz 1997. godine skupine autora, Silić-Pranjkićeva *Gramatika hrvatskoga jezika* iz 2005. godine i *Praktična hrvatska gramatika* Dragutina Raguža iz 2007. godine te njihovim definiranjem *roda i spola* kao gramatičkih kategorija, a posebno ćemo se osvrnuti na rod kao imenički vid. Temeljni je gramatički priručnik u proučavanju mocijske tvorbe riječi *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku* autora Stjepana Babića. U radu ćemo prikazati da muški rod, kao generički rod, polako gubi svoju *snagu* u jeziku te se ženski rod počinje upotrebljavati uvijek kada se govori o ženskoj osobi s pozornošću da se ne naruši ekonomičnost jezika. Ti su pojmovi predmeti brojnih istraživanja koja obuhvaćaju i različita područja. Javljaju se u sociolingvistici, sociologiji, a zasigurno su najzastupljeniji u feminističkoj kritici koja je jedna od najvažnijih područja u proučavanju diskriminacije žena, ali i odnosa između ženskoga i muškoga spola. Različita su tumačenja roda, ali i kriteriji prema kojima se dodjeljuje rod imenicama. S obzirom na to u radu ćemo se upoznati s različitim vrstama imenica, a veću ćemo pozornost posvetiti imenicama kolebljiva roda jer je kategorija roda jedina kategorija koja se definira sročnošću. Sročnost koja se u literaturi definira kao slaganje riječi u rečenici prema rodu, broju i padežu proučavat ćemo u svim imenicama kolebljiva roda jer se upravo kod njih javlja najveći broj dvojba.

Središnji dio rada govori o glavnim odrednicama i obilježjima *mocijske tvorbe* koje možemo pronaći u hrvatskim gramatičkim priručnicima, ali i brojnim znanstvenim radovima. U ovome će se dijelu rada prikazati glavna obilježja mocijskih parnjaka, ali i njihove sufikse. Svaki će sufiks biti oprimjeren. Jasno je da se mocijska tvorba javlja kod imenica, no nemaju sve imenice svoj mocijski parnjak. S mocijskom se tvorbom i

mocijskim parnjacima srećemo vrlo rano, još od ranoga djetinjstva. Već u djetinjstvu rabimo mocijske parnjake ne znajući o njima ništa. Prve dječje riječi, *mama* i *tata*, samo su početak koji se kasnije širi na sve veći broj: *baka – djed, prijatelj – prijateljica, učitelj – učiteljica, kolega – kolegica, student – studentica* i dr. Problem se javlja kada se nađemo u situaciji da nam je potreban oblik za suprotni spol, a mi ga ne znamo. Uzroci mogu biti brojni, a najčešći je ipak onaj kada se određenim zanimanjima ne bave muške ili ženske osobe ili je pak problem nedovoljno znanje kako napraviti mocijski parnjak neke imenice. Bez obzira na brojne hrvatske gramatike i jezične priručnike, problem je i dalje prisutan. Da bismo to detaljnije i jasnije razgraničili, u radu ćemo klasificirati imenice te svaku podvrstu imenica detaljnije proučiti s aspekta mocijske tvorbe. Nakon iscrpnoga prikaza mocijskih sufikasa, u radu ćemo se upoznati s mocijskom tvorbom kao leksikografskim problemom. Ta je tema slabo zastupljena u jezikoslovnoj literaturi, a potrebno joj je posvetiti pozornost jer su rječnici, uz gramatiku i pravopis, temeljni priručnici hrvatskoga jezika koji moraju biti potpuni i jasni. Mocijska tvorba ima i veliki broj ograničenja koja mogu biti različite naravi, a to dovodi do kolebanja i nepravilne tvorbe mocijskoga parnjaka.

Za potrebe smo rada proveli istraživanje u kojemu se polazi od pretpostavke da se muški i ženski mocijski parnjaci nejednako upotrebljavaju pri čemu se muški rod ističe kao generički te se upotrebljava u svim oblicima osim kada je riječ o pojedinačnoj ženskoj osobi. Cilj je ovoga rada proučiti mocijsku tvorbu i svakodnevnu uporabu mocijskih parnjaka. Zadatci istraživanja su u teorijskome dijelu opisati rod kao gramatičku, a spol kao referencijalnu kategoriju, prikazati kako suvremene hrvatske gramatike gledaju na rod kao gramatičku kategoriju, utvrditi osnovne pojmove mocijske tvorbe, mocijskih parnjaka i ishodište mogućih kolebanja, prikazati svakodnevnu uporabu mocijskih parnjaka i istražiti ima li pri toj uporabi diskriminacije u jeziku i društvu.

U praktičnom ćemo se dijelu rada upoznati s odabranim primjerima mocijskih parnjaka iz područja zanimanja čije ćemo rezultate, dobivene po različitim rječnicima i savjetnicima, detaljno analizirati i pojasniti. U posljednjem ćemo dijelu praktičnoga rada, primjerima prikupljenima na različitim internetskim portalima i županijskim novinama, prikazati stvarno stanje mocijskih parnjaka te kako se i u kojoj mjeri oni upotrebljavaju.

2. TVORBA RIJEČI

Jezičnu pojavu kojom u jeziku od jedne ili više riječi nastaju nove riječi nazivamo *tvorbom riječi* ili *rječotvorjem*. Ona označuje i lingvističku disciplinu jer se bavi proučavanjem načina, obrazaca i tipova postanka novih riječi (*punionica*, *točionica*). Tvorbom nastaju tvorenice koje još nazivamo i *tvorbena motiviranim riječima* ili *tvorbenim riječima*. Njihovim rastavljanjem na dijelove stvaraju se obrasci za tvorbu novih riječi. Ovim procesom nastaju nove riječi, a ne samo oblici iste riječi. Tvorbeni sustav hrvatskoga jezika obuhvaća cjelokupnost tvorbenih načina, obrazaca i tipova književnoga jezika. Nove riječi koje nastaju uglavnom su na temelju njihove leksičke građe koja obuhvaća i korpus posuđenica koje se u hrvatskome jeziku prilagođuju fonološki, morfološki, ali i tvorbeno. Za tvorbu riječi važne su osnovne riječi i tvorenice jer se između njih uspostavlja tvorbeni veza koja može biti *izrazna* (glasovno podudaranje) ili *sadržajna* (značenjsko podudaranje) s osnovnom riječju. Zajednički dio koji imaju tvorenica i osnovna riječ nazivamo *tvorbenom osnovom* (*učitelj - učiteljica*) koja čuva izraznu i sadržajnu vezu s osnovnom riječju. Najmanji zajednički sastavni element svih tvorbeno srodnih riječi nazivamo *korijenom*. Među tim se riječima javlja odnos motivacije pri čemu je novonastala riječ motivirana osnovnom riječju i upravo su motivirane riječi tvorbeno riječi. Za razliku od motiviranih, u jeziku postoje i *nemotivirane* ili *netvorbene* riječi (*pas, miš*). Unutar tvorenica razlikujemo *tvorbena* i *leksičko* značenje. Ona se ne moraju nužno podudarati jer ponekad može doći do širenja ili sužavanja značenja, a to je najčešće u nazivlju (*dizalo < diza- + -lo* – obuhvaća proces podizanja i spuštanja).

U tvorbi riječi sudjeluju sve morfološke vrste riječi, a novonastala tvorenica ne mora pripadati istoj morfološkoj kategoriji kao i osnovna riječ (*slušati – poslušati, saslušati, odslušati*..). Tvorenice se tvore različitim tvorbenim načinima, a u osnovne ubrajamo izvođenje i slaganje koje se međusobno razlikuje s obzirom na broj ishodišnih riječi. Ako je tvorenica u tvorbenoj vezi s jednom riječju, tada govorimo o *izvođenju*, a ako je u tvorbenoj vezi s dvjema riječima, tada govorimo o *slaganju*. U hrvatskome jeziku postoji, s obzirom na tvorbeni sredstva, nekoliko tvorbenih načina: *sufikalna tvorba* (*učiteljica, mornarica*), *prefikalna tvorba* (*prepisati, pročitati*), *prefikalno-sufikalna tvorba* (*potkrovlje, doživotan*), *slaganje* (*brodovlasnik, ribolov*), *složeno-sufikalna tvorba* (*padobran, filmoljubac*), *srastanje* (*dangubiti, tamnoplav*), *tvorba skraćenica* (*Nama, INA*) i *preobrazba* (*Baš se mláda odlučila udati. – Ipak je*

bila lijepa mláda.). Tvorbi se riječi može pristupiti i sa semantičkoga stajališta pri čemu onda govorimo o tvorbi riječi kojom se označuje vršiteljica/vršitelj radnje, prostorija i sl. Tvorbom riječi nastaju nove imenice primjerice etnici, hipokoristici, uvećanice, umanjenice i dr.

U hrvatskome jeziku postoji i analoška tvorba pri kojoj nova riječ nastaje analogijom prema istovrsnoj tvorenici (*kazalištarije* – prema *koještarije*). Analoški je uzorak, za razliku od tvorbenoga uvijek prisutan. Kada se tvori nova riječ, traži se postoji li već neka tvorenica koja će poslužiti kao uzorak u procesu analogije. Broj se tvorenica povećava i *prevođenjem* ili *kalkiranjem* koje je blisko analoškoj tvorbi (*neboder*). Važno mjesto u tvorbi riječi zauzima i *mocijska tvorba*, kojom se tvori imenica jednoga roda od imenice drugoga roda, s kojom ćemo se detaljnije upoznati u ovome radu.

3. FEMINISTIČKA LINGVISTIKA

Područje feminističke lingvistike obuhvaća dva velika područja: istraživanje jezičnoga ponašanja u konkretnim komunikacijskim situacijama i istraživanje seksističkih elemenata na području gramatike i leksika. U gramatici se kao sustavu ne bi trebala tražiti diskriminacija nego u frazeologiji i leksiku. Feministička lingvistika kreće od psiholingvističkih i antropoloških teorija o povezanosti roda i spola (tzv. gramatičkoga i prirodnoga roda). Zrinka Glovacki-Bernardni u svojoj knjizi *Kad student zatrudni – rasprava o rodnoj perspektivi u jeziku* ističe aktivno djelovanje njemačkih feministica Sente Trömel-Plötz, Ingrid Guentherodt i Rite Süßmuth koje su kritizirale jezik prava kao pretežito muški pri čemu se ženski likovi uopće ne navode što znači da ih se prešućuje. Autorice se zalažu za uporabu naziva u ženskome obliku u službenoj komunikaciji, u osobnim dokumentima, ali i za normiranje naziva za zanimanja u ženskome rodu. (Glovacki-Bernardi 2008: 53) Ističu da bi se u svim dokumentima trebala navoditi oba oblike, a svjedodžbe trebaju sadržavati i ženski i muški oblik zanimanja. Radna je skupina za zakonske tekstove preporučila uporabu neutralnoga oblika. Aktivno istupaju i protiv *generičkoga muškoga roda* kada obuhvaća oba spola jer navode da su psihološka istraživanja pokazala da se uporabom muških imeničkih oblika stvaraju i predodžbe muške osobe. Autorice su diskriminacije uočile posebice na razini leksika. U tomu su

području uočile ustaljene fraze i sintagme koje negativno označuju ženske osobe: *kokoš* u značenju glupe ženske osobe dok u primjeru *muškarčina* imamo snažna muškarca. Ista je situacija i ako je žena stara, tada su seksizmi pozamašni: *babetina*, *starkelja*, *babuskara*, a s druge strane, ako je žena mlada, komentirana je iz pozicije muškarca gdje je predstavljena kao privlačna: *bomba*, *riba* i dr. Tu se suprotstavljaju muška i ženska logika pri čemu je ženska temeljena na emocijama i intuiciji, a muška na razumu.

U svim se gramatikama objašnjava da je gramatički rod uvjetovan načelom uopćavanja i da se stoga muški oblici ne odnose izravno i samo na muškarce. Na razini gramatike nije moguće govoriti o jezičnoj diskriminaciji jer je jezik zatvoren sustav koji funkcionira prema određenim pravilima. Diskriminacije u jeziku nema, ali se diskriminacija ostvaruje jezikom. Jezik sadrži sve ono što je njemu potrebno, a nastoji stvoriti sve ono što nema kretajući se od jezične stvarnosti (društva) do samoga jezika kao sustava.

*Deklaracija o ljudskim pravima*¹ donesena 1948. godine ističe da nije dopušten ni jedan oblik diskriminacije u društvu (prema rasnoj, etničkoj, spolnoj, vjerskoj, starosnoj, rodnoj ili društvenoj pripadnosti). Ona je prisutna u svim sferama ljudskoga života, pa tako i u domeni jezika postoji posebna disciplina koja se bavi *rodno osjetljivim jezikom* s ciljem ostvarivanja jednakosti muškaraca i žena u društvu. Brojne su situacije u društvu koje bi trebale biti poticaj na reagiranje i aktivno djelovanje jer je *Zakonom o ravnopravnosti spolova*² iz 2003. godine potvrđeno da su žene i muškarci jednaki, i u praksi i u pismu.

U hrvatskoj je literaturi prvi aktivni istup bio 1840. godine osnivanjem prvoga ženskoga časopisa, ali na njemačkome jeziku, *Der Courier für Damen (Kurir za dame)* koji upotrebljava ženski oblik imenice za zanimanje. Za isticanje žena i njihova položaja u društvu važno je spomenuti Mariju Jurić-Zagorku i Dragojlu Jarnević. Nakon njih se u hrvatskoj literaturi počinje govoriti o ženama, ali i one same postaju aktivne članice društvenoga i kulturnoga života.

¹*Opća deklaracija o ljudskim pravima*, <http://www.mdomsp.hr/userdocsimages/arhiva/files/73214/Op%C4%87a%20deklaracija%20o%20ljudskim%20pravima.pdf>, preuzeto 10. 5. 2017.

²*Zakon o ravnopravnosti spolova*, <https://www.zakon.hr/z/388/Zakon-o-ravnopravnosti-spolova>, preuzeto 10. 5. 2017.

U našoj svijesti postoje predodžbe o ljudima koje nazivamo *stereotipima*. Problem je stereotipa to što iskrivljuju percepciju i pamćenje. Jezik reflektira društvo i kulturu koja konstruira jezik kojim prenosimo upravo te stereotipe. Feministice nastoje pronaći uzroke diskriminacije i mogućnosti mijenjanja prakse odnosno mijenjanja uporabe jezika. Ističu da bi se tako kreirao drugačiji jezik kojim bi se pokušali ukloniti stereotipi o ženama.

4. IMENICE I KLASIFIKACIJA IMENICA

Imenice su nam polazna točka u proučavanju morfološke tvorbe riječi te ćemo ih detaljnije analizirati s obzirom na njihova svojstva koja moraju biti zadovoljena kao preduvjet za tvorbu morfoloških parnjaka. Poznato je da su imenice riječi kojima je svojstvena kategorija predmetnosti. Karakteriziraju ih gramatičke kategorije roda, broja i padeža, a razlika među njima uspostavlja se gramatičkim morfemima. (Silić-Pranjeković 2007: 97) Njima imenujemo pojave vanjskoga svijeta i našega unutrašnjega doživljavanja. (Barić i dr. 1997: 100) Stjepan Babić i suradnici u *Glasovima i oblicima hrvatskoga književnoga jezika* imenice definiraju kao riječi kojima imenujemo pojave unutarnjega i vanjskoga svijeta, imaju svoje leksička, morfološka i sintaktička obilježja. (Babić i dr. 2007: 296) Ubrajamo ih u promjenljive vrste riječi, a možemo ih podijeliti s obzirom na opseg onoga što znače i s obzirom na čovjekov dodir s onim što znače. Kada govorimo o općim obilježjima imenica, tada govorimo o leksičkim i gramatičkim osobinama.

4. 1. Leksičke osobine

Postoje brojne klasifikacije imenica, a najosnovnija je s obzirom na njihovo značenje i čovjekov dodir s onim što znače. S obzirom na značenje razlikujemo *vlastite* i *opće* imenice. *Vlastite* se imenice upotrebljavaju kao imena pojedinih ljudi, životinja i stvari (*Vinkovci, Osijek, Srđ, Marta, Zvečevo*). Za razliku od vlastitih, *opće* se imenice upotrebljavaju kada govorimo o skupu nekih predmeta koji dijele neka zajednička obilježja (*biljka, voće, starica*). One se mogu razgraničiti na *imenice koje imenuju pojedino biće ili vrstu stvari, zbirne imenice te gradivne imenice*. Zbirne su imenice vrsta imenica koja nema množinu, ali je ima kada označava određeni skup

stvari ili bića. Gradivne se imenice najčešće upotrebljavaju u jednini, a u množini se javljaju onda kada one označavaju skup istih materijala ili određenu količinu (*pijesak, snijeg – Za miješanje su nam potrebni različiti pijesci., Snjegovi su polomili mnoge krovove.*).

Druga su velika skupina imenica imenice s obzirom na čovjekov dodir s onim što znače. S obzirom na to razlikujemo *stvarne* i *nestvarne* imenice. *Stvarne imenice*, kako im i samo ime kaže, označuju nešto što je stvarno, tj. opipljivo (*kuća, olovka, bilježnica*) dok *nestvarne* ili *apstraktne imenice* označuju sve one imenice koje znače nešto neopipljivo i nestvarno. Takvim imenicama označavamo osobine, osjećaje stvari, stanja, fizičke i duševne moći, radnje, prirodne i društvene pojave (*sreća, radost, tuga, oluja*). (Barić i dr.: 1997: 101)

Razgraničavajući imenice s obzirom na čovjekov dodir s onim što znače, važno je napomenuti da granica između konkretnih i apstraktnih imenica nije strogo određena i da pojedine imenice, ovisno o kontekstu i percepciji mogu prelaziti iz jedne kategorije u drugu. Riječi *narod, društvo* i *država* mogu biti konkretne jer predstavljaju nešto živo i opipljivo, ali i apstraktne u kontekstu neopipljivoga.

4. 2. Gramatičke osobine

Imenice u hrvatskome jeziku imaju tri važne gramatičke osobine, a to su *rod, broj* i *padež*. Od triju navedenih svojstava imenica gramatička osobina roda je stalna. Svaka riječ već unaprijed ima određen rod, ali je ona kao takva promjenljiva po broju i padežu.

Rod je osobina imenica koja se dijeli na tri vrste, a to su: *muški, ženski* i *srednji*. Njime se određuje da pridjevi i zamjenice, koji se slažu s imenicom, поближе određuju imenicu. Kada govorimo o rodu imenica, važno je reći da je on u velikoj mjeri povezan sa značenjem pojedinih imenica. U hrvatskome jeziku postoje dvije kategorije roda, a to su *gramatički* i *referencijalni rod*. *Gramatički* se rod u jeziku opisuje s tri roda (muški, ženski i srednji) te se primjenjuje na pridjevima, imenicama i zamjenicama, a *referencijalni rod* identificira referenta kao muško, žensko ili rodno neodređeno/srednje. *Referencijalni rod* izvanjezična je kategorija koja se kao i gramatički rod odnosi samo na imenice iz semantičke jezgre što je dokaz da rod i

spol nisu isto. Ta se kategorija uključuje u opis rodnih konflikata imenica za živo iz semantičkoga ostatka. Tako imamo primjer imenice *dijete* koje je srednjega gramatičkoga roda, ali je muškoga ili ženskoga referencijalnoga roda. Sve imenice ne moraju imati i gramatički i referencijalni rod što možemo vidjeti na primjerima *čovjek, dijete, unuča* koje nemaju posebne jedinice za muški i ženski referencijalni rod. Razgraničavajući gramatički i referencijalni rod u obzir moramo uzeti dva kriterija. Imenice moraju označavati bića čiji je spol ljudima važan i moraju označavati bića čiji je spol uočljiv.

Imenice su s gramatičkim kategorijama roda *rodno određene* i one se mogu suprotstavljati rodno neutralnim imenicama koje upućuju na živa bića. Imenice s takvom gramatičkom kategorijom rodno su određene i mogu se suprotstavljati rodno neodređenima (*budala, ubojica*). Razlikujemo nekoliko vrsta gramatičkih rodova: anaforički (osobni i neosobni oblici zamjenica *on, ona, ono : koji, koja, koje*), tvorbeni (imenice različitih rodova izvedene iz istoga korijena, a uz imeničke parnjake iz semantičke jezgre može i ne mora biti vezana) i supletivni rod (rodni parnjaci: *pas – kuja – štene*)

Gramatički rod sa svojim karakteristikama predstavlja specifičnu jezičnu kategoriju u kojoj nema paradigme, za razliku od broja i padeža. Realizira se kao podudaranje oblika riječi kojima je rod stalno, nepromjenljivo obilježje i oblika riječi kojima je rod promjenljivo obilježje. Važno je napomenuti da gramatički rod ne daje nikakva značenja riječima i imenicama te se ne javlja u svim jezicima svijeta. On se u jezicima kao što su turski, finski, baskijski i dr. jednostavno izgubio, dok je u hrvatskome jeziku sveprisutan. Određen je kao *sekundarna* gramatička kategorija jer nije nužan za funkcioniranje jezika. Suprotstavljen je *primarnim* (vrste riječi) i *funkcionalnim* (subjekt, predikat, objekt, priložna oznaka) gramatičkim kategorijama koje su jeziku neophodne.

Ovisnost je gramatičkoga roda o spolu jasna i vidljiva. Ipak, treba razlikovati njihova značenja pri čemu je *spol* sociološki pojam koji pripada leksikologiji, a *rod* leksički pojam koji pripada gramatici. Predstavlja činjenicu da osoba rođena kao žena ili muškarac u svojoj kulturi i društvu odrasta shodno obrascima društva koji su podložni promjenama. Silić razlikuje s jedne strane *rod*, opreke po rodu (muški rod : ženski rod) i morfeme roda, a s druge strane pojam *spol*, opreke po spolu (muški spol : ženski spol) i morfeme spola pri čemu je opreka po spolu problem *mocije*, a opreka

po rodu problem *fleksije*. (Silić 2004: 48) Spominjući opreke po rodu i spolu svakako moramo obuhvatiti sintagmatske i paradigmatičke odnose. Jedna je od razlika tih odnosa ta što sintagmatski morfemi dolaze u kontakt s morfološkim morfemima dok paradigmatički ne dolaze. Ta se veza više očituje u jednini nego u množini. Što je riječ morfološki prozirnija, tada je veza s rodom ujedno i predvidljivija.

Rod ima veze sa spolom, ali riječi u hrvatskome jeziku nisu raspoređene isključivo tako da su muške osobe muškoga roda, ženske osobe ženskoga roda, a nespolni pojmovi srednjega roda nego je rod određen i drugim čimbenicima (sklonidbeni tipovi, značenje, sintaktička razina). Motiviranost roda spolom ustupa u nekim jezicima mjesto motiviranosti i drugim, uglavnom antropomorfnim obilježjima. (Tafrá 2005: 83) Životinje uglavnom ne ovise o spolu, a za biljke jezik razlikuje samo muško i žensko. Sporne upravo ostaju imenice koje znače osobu čiji rod ne ovisi uvijek o spolu i iz čijih se morfoloških obilježja ne može iščitati spol.

Primjer *kolega – kolegica* prikaz je da određenje spola ponekad nije tako jednostavno. Za taj primjer ne postoji jednoznačno određenje roda. Jedni bi rekli da je *kolega* ženskoga roda, drugi bi rekli da je muškoga roda dok bi trećima bila i muškoga i ženskoga roda. Leksička jedinica *kolegica* ima sufiks *-ic* koji upućuje na ženski spol, a gramatička jedinica *-a* na ženski rod. U izrazu *kolega* možemo zaključiti da je to imenica ženskoga roda s obzirom na nastavak *-a*, ali ne i da je to nužno imenica muškoga spola. Upravo je tu vidljivo da izraz *kolega* nema jedinicu koja će upućivati na spol. Prema tome, leksičkoj se jedinici *-ic* mora suprotstavljati leksička jedinica koja upućuje na muški spol, a to je *-∅-*. (Silić 2004: 482) U pravu su oni koji imenicu *kolega* uvrštavaju u imenice ženskoga roda jer se imenice u kategorije roda uvrštavaju prema gramatičkome morfemu, a u ovome je to slučaju morfem *-a*, u oba primjera pri čemu ustrojstvene jedinice *-∅-* i *-ic-* nemaju status gramatičkih nego leksičkih jedinica.

Sličnu situaciju imamo primjerice i u imenici *djevojka* koja označava žensku osobu, a ujedno ima i oznaku ženskoga roda, dok je *djevojčuljak* prirodno ženskoga spola, ali gramatički muškoga roda, a *djevojče* ženskoga spola i srednjega roda. Imenice koje u jeziku označavaju bića ili stvari, čiji je spol nepoznat ili nije važno znati ga, imaju rod prema svome završetku. U tim se situacijama rod označava prema nastavcima koje pojedina imenica ima pa je tako poznato da imenice muškoga roda najčešće završavaju na nulni nastavakni morfem, imenice ženskoga roda završavaju

na -a, a imenice srednjega roda na -o i -e (*stol-ø, muškarac-ø, vojnik-ø, ruk-a, žen-a, ok-o, pism-o, mor-e*).

Muškomu rodu pripadaju imenice koje u N jd. mogu imati nastavke: -ø (*konj, ovan, jarac, sin, pisac, jelen, kraj*), -o (*Mario, Dario, zeko*), -e (*Hrvoje, Mile*) i -a (*sluga, vođa*). Imenice s nastavcima -a i -e, iako nisu izjednačene s imenicama ženskoga roda, pripadaju imenicama muškoga roda i pridjevne su im riječi u sintagmama i rečenicama muškoga roda (*Nisam ja ničiji sluga. Mile je hrabar dečko.*). Ipak, najveći dio imenica muškoga roda ima nulti nastavak što znači da im osnove završavaju na zatvornik: *kupac, grbavac, borac, lanac* (ili na -o nastalo vokalizacijom od *l: anđeo – anđela*, a najviše ih je s nepostojanim *a: borac – borca, pijetao – pijetla, nokat – nokta*). (Babić i dr. 2007: 301) U imenica muškoga roda koje u N jd. završavaju na -io u deklinaciji se umeće -j- (*radio – radija, Mario – Marija*). Imenice muškoga roda sa završnim *št* i *žd* imaju dvije mogućnosti (*plaštem/plaštom; duždem/duždom*) pri čemu je prijedlog normativno preporučljiv.

Ženskome rodu pripadaju imenice koje u N jd. mogu imati gramatičke morfeme -a i -ø (*borba, žena, knjiga, ruka, jahta, noć-ø, kost-ø*). (Silić-Pranjeković 2005: 108) U istome padežu imenice ženskoga roda mogu imati gramatičke morfeme -e i -i (*Kate, Mare, Jele, kći, mati*). Za završetak imenica *kći* i *mati* u Silić-Pranjekovićevoj gramatici možemo pronaći da se za te imenice navodi da završavaju nultim morfemom. Tome rodu pripada većina imenica ženskoga roda i ženskoga spola, ali i veliki broj imenica koje su ženskoga roda, ali ne znače ženski spol (*izjelica, propalica, ulizica*), te osobna imena muškoga spola na -a (*Ivic-a, Andrij-a, Tadij-a*). Zanimljivo je da jedino opće imenice ženskoga roda i ženskoga spola koje završavaju na -ic-a i osobna imena istoga završetka muškoga i ženskoga spola imaju u vokativu morfem -e (*nastavnic-e, doktoric-e, asistentic-e*).

Imenice srednjega roda u N jd. imaju nastavke -o, -e i -ø (*krilo, bedro, uho, vino, polje, vijeće, more, dijete, janje*). Završno je -o uvijek nastavak, a pred njim se nalazi nenepčani suglasnik (*nebo, pismo, pero*). Silić-Pranjekovićeva gramatika ističe nulti nastavak koji se javlja kod imenica koje označuju nešto mlado ili malo i koje u kosim padežima imaju nasuprot e inačicu *et. kumče, jare, tele*. Imenica *kumče* mjesto množine ima zbirnu imenicu s tvorbenim morfemom -ad (*kumč-ad-ø*). Neke imenice srednjega roda koje završavaju na -e imaju dvije osnove (*pleme, ime*) te se mijenjaju kao osnove na -t. Imenice *oko* i *uho* kada znače osjetila u množini su ženskoga roda

(*oči, uši*), a kada ne znače osjetila u istome su broju srednjega roda. Jedina imenica srednjega roda koja završava na *-a* imenica je *doša* koja se najčešće upotrebljava u NAV, a rjeđe u ostalim padežima. Sve se suvremene gramatike slažu oko roda te imenice i navode je nesklonjivom osim Akademijine. U njoj nalazimo da je ta imenica i ženskoga i srednjega roda.

Sve ćemo nominativne nastavke, s obzirom na rod, grafički prikazati u tablici.

Tablica 1. Odnos nominativnoga nastavka i roda

Nastavak u N jd.	m. r.	ž. r.	s. r.
a	koleg-a	škol-a	dob-a
o	brac-o	Sapf-o	ok-o
e	Mat-e	Kat-e	polj-e
∅	intervju-∅	mast-∅	rame-∅
i	jun-i ³	-	-

Kada govorimo o rodu, neizostavno je govoriti i o povezanosti roda sa sklonidbenim vrstama. U hrvatskim se gramatikama navode tri osnovne sklonidbene vrste, to su *a*, *e* i *i*. Sklonidba je ukupnost oblika imenica, zamjenica, pridjeva i brojeva *jedan, dva, tri* i *četiri*. Riječi se sklanjaju po padežima, a kojoj će sklonidbenoj vrsti pripadati ovisi o genitivnome dočetu imenice. Rod je obilježje svake pojedinačne imenice, ali se očituje tek na sintaktički povezanim riječima. Branka Tafra u *Dopunama hrvatskoj gramatici* ističe da uz osnovne tri sklonidbene vrste treba uvesti još dvije: pridjevnu i nultu sklonidbu. Kada bi se to pravilo zadovoljilo, tada ni imenice *mati* i *kći* ne bi bile nepravilne. Imenica se *kći* razlikuje od imenice *mati* time što se ona u potpunosti sklanja po tipu imenica ženskoga roda koje završavaju nultim morfemom, a *mati* u jedini djelomično i u množini potpuno po tipu imenica ženskoga roda koje završavaju na *-a*. Važan dio korpusa čine i posuđenice čiji se jedan dio ne sklanja pa zbog toga treba uvesti i petu sklonidbenu vrstu, nultu. Imenica *Nives* pripada tome korpusu, ali je *Akademijina gramatika* navodi kao sklonjivu, i to u jedini i množini. Pisanje je stranih imena problem pravopisa, a u gramatikama se nalaze zbog deklinacije.

³ *Hrvatska gramatika* autora Barić i dr. za navedeni primjer ističu kako je *i* nastavak, a ne dio osnove, za razliku od Silić-Pranjakovićeve gramatike koja *i* navodi kao dio osnove

Glasovne promjene uzrokuju alternaciju osnove u deklinaciji, a one su: *nepostojano a (tjedan – tjedna)*, *vokalizacija (posao – posla)*, *jednačenje suglasnika po zvučnosti (vrabac – vrapca)*, *palatalizacija (junak – junače)*, *sibilarizacija (banka – banci)*, *ispadanje suglasnika (otac – oca)*, *prijeglas (mač – mačem)*, *proširivanje (zajutak – zajutarka)*, *alternacije jata (cvijet – cvjetovi)*.

Druga je važna gramatička osobina *broj*. Ta se gramatička osobina smatra u sustavu imenica leksičko-gramatičkom kategorijom. Kategoriju broja čine nominativna i gramatička značenja jednine i množine. Jednina se, kao slabiji član opozicije, određuje u svojim funkcijama, ali samo u suodnosu sa značenjem množine koja je jači član opozicije. Gramatička je kategorija broja ukupnost gramema jednina i množina. Ta se kategorija, kao i kategorija roda, odlikuje sintagmatskim karakterom. Pokazuje upotrebljava li se riječ za označavanje jednoga predmeta (jednina) ili niza predmeta ili pojava (množina), a primarna joj je funkcija izricanje količine. Razlikovanje jednine i množine svojstveno je samo brojivim imenicama pri čemu se neraščlanjivost izriče oblikom za jedninu, a raščlanjivost oblikom za množinu. Stoga, ako je značenje imenica strukturirano tako da u njemu prevladava *jediničnost* tada gramatičkoj kategoriji broja može odgovarati samo oznaka jednine. Ako je značenje imenica strukturirano tako da prevladava *mnogost* i *brojivost*, tada gramatičkoj kategoriji broja može odgovarati samo oznaka množine. (Znika 2002: 76)

Kategorija broja u nekih imenica može biti ograničena ili samo na jedninu ili samo na množinu. Ovisno o tome javljaju li se neke imenice samo u jednini ili uvijek samo u množini, u gramatikama se govori o dvjema skupinama imenica, a to su imenice *singularia i pluralia tantum* (*med, voda, trava, škare, hlače*). U strukturi značenja imenica *singularia tantum* na prvome je mjestu jediničnost i nebrojivost te takvim imenicama na planu izraza može odgovarati samo gramatička oznaka *jednina*. U takve imenice ubrajamo apstraktne i zbirne imenice kada predstavljaju neraščlanjive opće pojmove (*voda, pijesak, vuna, novac*), riječi koje označuju sveukupnost osoba, predmeta i sl. Brojivost je nadređena gramatičkoj kategoriji broja i njezinim gramemima jednini i množini. Iz oznake [-brojivo] možemo zaključiti da imenica ne dolazi u množini. To su najčešće zbirne imenice (*telad, lišće*), neke apstraktne (*zdravlje, mir, blagostanje*), gradivne (*željezo, mlijeko*) i najčešće vlastita imena (*Martina, Sanela, Mario, Ivana, Pula*). Druga skupina imenica kod kojih je morfološka paradigma nepotpuna jesu imenice *pluralia tantum*. I u toj skupini imenica

dolazi do isključivosti jednoga morfološkoga oblika, jednine. Te imenice označuju mnogost i jediničnost pri čemu su množinski oblici neobilježeni (*škare, hlače, leđa, pluća, usta, naočale*). Množina se u njih označava kontekstom, brojevima ili nekim drugim sredstvima. Najveći broj primjera čine imenice čiji su referenti pojedinačni predmeti koji se sastoje od dvaju ili više dijelova koji čine jedinstvenu cjelinu. Većina se takvih imenica konkretizira brojevnim pridjevima (*dvoje škare, troje hlače, jedne naočale*, a ne **dva škara, *tri hlača, *jedan naočala*) pri čemu se neutralizira samo broj. Kod brojevnih pridjeva sastavljenih od brojeva *dva, tri* i *četiri* nema dvojbe (*dvoje, troje, četvore*), ali kada je riječ o brojevima većima od četiri, tu norma nije u skladu s uzusom jer se tada imenica kvantificira i brojevnim pridjevom (*šestore naočale, desetore škare*). Uporaba glavnih brojeva iznad četiri upućuje na to što oni ne znače množinu u smislu množinske individualne referencije već množinu u smislu veličine skupa čime tvore komplementaran odnos s imenicom koja označava cjelinu. (Belaj-Tanocković Faletar 2014: 89-90) Hrvatske gramatike (*Hrvatska gramatika, Gramatika hrvatskoga jezika*) u poglavljima o brojevima ne uspostavljaju gotovo nikakvu značenjsku razliku između brojeva *dva, tri, četiri* i brojeva većih od četiri nego navode da oni jednostavno izriču količinu onoga što se kazuje imenicom.

U svezi s brojevima *dva, tri, četiri* i *oba* u NAV dolazi poseban oblik, koji je jednak kojemu drugome padežnome obliku. Tradicijski se taj oblik naziva *dvojina* (dual) ili *malina* (paukal) koji potječe još iz staroslavenskoga (jednina, dvojina, množina), a bila je živa i u deklinaciji i u konjugaciji. Dvojina se tijekom jezičnoga razvoja izgubila kao gramatička kategorija, sačuvavši se u neznatnim oblicima. Pomaže za oznaku da se govori o nekoliko istovrsnih primjeraka, a u standardnome se jeziku sačuvala u svega nekoliko riječi (*oči, uši*). Dvojina u imenica nema nikakva zasebna oblika u hrvatskome jeziku jer je to jedan od oblika koji već postoje u deklinaciji imenica. Raguževa *Praktična hrvatska gramatika* ističe da se ona javlja samo kod nedeklinabilnih brojeva. (Raguž 1997: 6) U *Hrvatskoj gramatici* nalazimo da se dvojinjski oblik sačuvao samo uz brojeve *dva, tri, četiri* i *oba* i jednak je G jd. (*dva muškarca, tri prijatelja, oba auta, dva prsta*) dok u ostalim padežima uz te brojeve stoji oblik množine (*dviju djevojaka, četiriju sela*). Uz brojeve *dva – dvije, oba – obje, tri* i *četiri* imenice koje znače ono što se broji i njezin pridjev (ako ga ima) stoje u dvojini i uz njih ne dolazi pokazna zamjenica. Često se umjesto odgovarajućih oblika upotrebljava tzv. okamenjeni akuzativ (*Došao je s dva prijatelja., Na obje slike*

imamo motiv sela.). Obojica/oba, obje, oboje označuju da je tko ili što u skupini s još jednom osobom ili predmetom. Koju ćemo riječ upotrijebiti ovisi o spolu članova (*obojica/oba* – muški rod; *obje* – ženski rod; *oboje* – različiti spol). Dvojina je u m. i s. r. jednaka G jd., a u ženskome je rodu ona ista kao N mn. (*dvije sestre, oba gospodara*). Od jednine se i množine *dvojina* razlikuje po tome što dolazi samo uz navedene brojeve. U GDLI mn. oblik odgovara istim tim padežima u množini (*dviju djevojaka, obiju žena, četirima kćerima*). (Babić i dr. 2007: 304)

Gramatičkom osobinom *padež* izriču se različiti odnosi onoga što riječ znači prema sadržaju rečenice. Padeže međusobno razlikujemo po njihovoj ovisnosti pa tako razlikujemo *nezavisne* i *zavisne padeže*. Nezavisni su padeži *nominativ* i *vokativ* koji služe za imenovanje ili direktno obraćanje, a zavisni su padeži *genitiv*, *dativ*, *akuzativ*, *lokativ* i *instrumental*. Njihova se zavisnost očituje u povezanosti značenja riječi s drugim riječima u rečenici. Nominativ se uzima kao kanonski oblik imenice te se u njemu riječi nalaze u rječnicima i sl. Padeži mogu biti izraženi afiksom, posebnom riječju ili klitikom. U većini se europskih jezika padež izražava sufiksom pa tako i u hrvatskome (*muž – muž-a; ormar – ormar-a; ruka – ruk-e*). Postoji i mnogo jezika koji uopće nemaju padeže kao gramatičke kategorije, npr. *somalski, ainu*. Kategorija padeža u mnogim je jezicima stopljena s nekom drugom kategorijom, tako je u hrvatskome ona stopljena s kategorijom broja i roda. Padežne su promjene u hrvatskome jeziku pravilne i određene pripadnosti deklinacijskoj skupini, glasovnim zakonima, posebnostima za pojedine skupine riječi ili nastavke.

Kategorija živosti imenična je kategorija koja je nedovoljno opisana u gramatikama hrvatskoga jezika, a često se navodi kao četvrta gramatička kategorija imenica. Ta je kategorija svojstvena imenicama muškoga roda u jednini, a očituje se u izjednačenosti (sinkretizmu) oblika u genitivu i akuzativu za živo, odnosno nominativu i akuzativu za neživo. Sinkretizam je nastao s ciljem izbjegavanja dvoznačnosti, a s vremenom se širi i na ostale rodove i brojeve. Ubraja se u pojmovne kategorije koje su temeljene na značenjskome razlikovanju živoga od neživoga. Znači li imenica što živo, akuzativ je jednak nominativu, a znači li što neživo, akuzativ je jednak genitivu (*stol – stol; orao – orla*). Kategorija je živosti uočljiva i u akuzativu jednine muškoga roda odnosne zamjenice *koji* za neživo i *kojega* za što živo. U gramatikama se hrvatskoga jezika općenito razlikuje sklonidba imenica koje znače što živo i sklonidba imenica koje znače neživo. Ta se kategorija

očituje i u izboru upitnih zamjenica (*tko* za živo, s akuzativno-genitivnim sinkretizmom *koga*; *što* za neživo, s akuzativno-nominativnim sinkretizmom *što*). Postoje imenice koje označuju živu osobu, a zapravo je mrtva (*Išli smo do pokojnika*) ili se pak neke životinje ponašaju kao da su mrtve i onda kada su žive i dr. To je potvrda činjenice da kategorija živosti, kao ni druge gramatičke kategorije, nije podudarna s oprekom *živo* – *neživo* u izvanjezičnome svijetu. I ona je unutarjezična kategorija koja ne pretpostavlja (samo) bića što su stvarno živa nego pretpostavlja nešto kao osposobljenost za kakvo samostalno kretanje ili samoaktivnost, a obuhvaća i predmete koji izravno asociraju na one što imaju takva svojstva. (Pranjković 2013: 121) Razlikovanje tih kategorija nije potrebno u množini jer za srednji rod to nije bitno, muški rod razlikuje nominativ od akuzativa (*stolovi, stolove*), a u ženskom se rodu to rijetko kada javlja.

5. KATEGORIJA RODA U SUVREMENIM HRVATSKIM GRAMATIKAMA

Postoje brojne teorije i rasprave o podrijetlu roda koje možemo podijeliti u dvije velike skupine teorija, a to su *spekulativne* i *empirijske* o kojima Tatjana Pišković govori u svojoj *Gramatici roda*. Spekulativne teorije brane semantičku motiviranost gramatičkoga roda naglašavajući uvjetovanost gramatičkoga roda imenica za neživo njihovim rodovnim sustavom u referencijalnoj zbilji. Empirijske teorije zagovaraju unutarjezični razvoj rodne klasifikacije imenica s arbitrarnim odnosom prema izvanjezičnoj činjenici spola. Definicije se o obilježjima roda slažu oko toga da rod ima formalna obilježja koja zahtijevaju podudaranje među riječima u određenim sintaktičkim vezama

Od samih se početaka u hrvatskim gramatikama ne dovodi u pitanje gramatički rod i referencijalni rod. Najveći je broj pitanja usmjeren na odnos gramatičkoga roda i sklonidbenih vrsta. U starijim gramatikama, primjerice T. Maretića *Gramatika hrvatskoga jezika za niže razrede srednjih škola* imenice ženskoga i srednjega roda klasificiraju se s obzirom na to govore li one o nečemu što raste (*ljubav, obitelj, oružje*) ili pak ne raste (*knjiga, šalica*). Imenice dijeli po rodovima i uz svaki nastoji navesti sve sklonidbene vrste po kojima se imenice mogu mijenjati, a detaljne su mu opaske i o kategoriji živosti. Josip Florschütz u svojoj *Gramatici hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole* iz 1916. koristeći se

prozodijskim kriterijima u klasifikacijama imenica ne poistovjećuje sklonidbene vrste i rodove. *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika* iz 1965. godine, autora Ivana Brabeca, Mate Hraste i Sretena Živkovića donosi razlikovanje prirodnoga i gramatičkoga roda. Ta gramatika navodi da u prirodi razlikujemo muški i ženski rod kod živoga, i to nazivaju *prirodnim rodom*, a *gramatičkim rodom* nazivaju imenice muškoga (*otac, djed*) i ženskoga roda (*žena, majka*) za živo. Hamm u svojoj *Kratkoj gramatici hrvatskosrpskog književnog jezika za strance* iz 1967. ističe da su imenice grupirane s obzirom na rod, a ne s obzirom na sklonidbenu vrstu. Također u svojoj gramatici donosi razlikovanje muškoga roda za živo i neživo, ali i pregled hipokoristika i imenica kolebljiva roda.

Rod se kao gramatička kategorija rijetko gdje definira. Sve hrvatske gramatike navode da postoje tri roda, *muški, ženski* i *srednji*. Definicije kategorije roda javljaju se tek u suvremenih hrvatskim gramatikama pri čemu se imenice dijele po sklonidbenim vrstama (a, e, i), a ponegdje ponovno i po rodovima (primjerice u Silić-Pranjkovićevoj gramatici).

Tablica 2. Odnos sklonidbenih vrsta i rodova

SKLONIDBA	A	E	I	pridjevna	nulta
m. r.	<i>narod</i>	<i>vojvoda</i>	-	<i>Stari</i>	<i>don</i>
s. r.	<i>krilo</i>	-	-	<i>cijelo</i>	<i>doba</i>
ž. r.	-	<i>baba</i>	<i>riječ</i>	<i>Švicarska</i>	<i>Ines</i>

U tablici 2. prikazan je odnos sklonidbenih vrsta i rodova hrvatskoga jezika. Iz nje možemo zaključiti da se podjelom imenica na vrste u hrvatskome jeziku nastojalo izbjeći sinonimno shvaćanje roda i sklonidbenih vrsta jer se ponekad unutar iste sklonidbene vrste mogu naći imenice različitih rodova. Jedina sklonidbena vrsta *i* (*kć-i-ø, noć-ø*) u potpunosti se podudara sa ženskim rodom, ali je ta imenična vrsta zatvorena i broji najmanje izbrojivih imenica pa nije pogodna za uspostavu odnosa između roda i sklonidbene vrste. Svega je nekoliko primjera koji svjedoče o ovisnosti sklonidbe o rodu imenice. Sklonidbena vrsta imenica kao što su *bol, glad* ovise

isključivo o tome jesu li ženskoga ili muškoga roda i s obzirom na rod ovisi po kojoj će se sklonidbenoj vrsti sklanjati.. Ako su muškoga roda, mijenjaju se po a-sklonidbi, a ako su ženskoga roda, mijenjaju se po i-sklonidbi. Da rod nije određen sklonidbenom vrstom kao ni sklonidbena vrsta rodom, pokazuju imenice u kojih je taj odnos toliko složen da se u rješavanju nedoumica moraju uzeti sintaktički kriteriji i značenje imenice ili njezini podrijetlo, ako je riječ o posuđenicama, npr. *žigolo*.

Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika rod opisuje kao gramatičku pojavu koja se određuje s obzirom na oblik pridjevske riječi imenica s kojom se slaže, a to samo djelomice ovisi o značenju i obliku. Iz toga možemo vidjeti da je glavni kriterij upravo sintaktičko slaganje. U nastavku ta gramatika navodi da sve imenice koje označuju muško biće pripadaju i muškome rodu. Iz toga možemo vidjeti da je kriterij određivanja roda upravo spol.

Težak-Babićeva *Gramatika hrvatskoga jezika* iz 1994. godine rod je odredila *sročnošću* jer se njime jasno očituje veza među pojedinim dijelovima rečenice ili teksta. (Težak-Babić 1994: 78-79) Muškoga su roda riječi koje u prvome redu označuju muško biće ili se odnose na muško biće, ali označuju i različite stvari koje nemaju veze sa spolom. Slično je definiranje i određivanje riječi ženskoga roda (žensko biće, različite stvari), a za riječi srednjega roda kaže se da označuju mlado biće kojemu ne treba isticati spol, mnoge stvari i pojave u prirodi koje nemaju spola. (Težak-Babić 1994: 79)

U *Hrvatskoj gramatici* autora Eugenije Barić i dr. govori se o trima vrstama, a ne sklonidbenim tipovima. Nazivi se tih vrsta upravo razlikuju po gramatičkome nastavku u genitivu jednine pa razlikujemo *vrstu a*, *vrstu e* i *vrstu i*. Autori u svojoj gramatici također razlikuju tri gramatička roda i ističu da vrsti *a* pripadaju imenice muškoga i srednjega roda, vrsti *e* većinom imenice ženskoga roda i neke imenice muškoga roda, a vrsti *i* imenice ženskoga roda. Unutar svojih vrsta razlikuju također imenice za živo i imenice za neživo. U toj je gramatici, a važno je napomenuti, detaljno pojašnjen svaki padež i uz njih donose i naglasne tipove riječi.

Gramatika hrvatskoga jezika autora Josipa Silića i Ive Pranjkovića navodi da je rod gramatička kategorija i da imenice s obzirom na taj kriterij dijelimo na imenice *muškoga*, *ženskoga* i *srednjega* roda. Razlika se među njima uspostavlja gramatičkim morfemima (nastavcima). (Silić-Pranjković 2005: 38)

Praktična hrvatska gramatika iz 2007. godine autora Dragutina Raguža jasno razgraničava vrstu sklonidbe od roda, a za sporne se imenice vodi načelom spola. Sklonidbenoj vrsti e pripadaju imenice ženskoga roda na -a i -e, one koje imaju samo množinu, neke zbirne imenice, sve imenice muškoga roda na -a (*vojvoda, sluga*), dvosložne imenice muškoga roda s uzlaznim naglaskom. Među imenicama sa sufiksom -ica koje su ženskoga roda izdvajaju se opće imenice s pogrdnim značenjem sa sufiksom -ica navodeći da imaju u vokativu nastavak -o, ali ne i kojega su roda. (Raguž 2007: 43)

U analiziranim su gramatikama slabo ili nikako obrađene imenice općega roda (*pijanica, budala, pazikuća*), dvorodne (*bol, finale m/ž, bijenale m/ž*), te raznorodovne u jednini i množini (*torzo – torza m/s; sluga – sluge m/ž*).

Pri određivanju roda najviše je nedoumica prisutno u imenica općega roda. Za razliku od dvorodovnih imenica (*bijenale, jugo, finale*), rodovnih dubleta koje su i jednoga i drugoga roda jer pripadaju dvjema sklonidbenim vrstama (gramatička odrednica u rječniku m, ž ili m, s), imenice općega roda (*čovjek, manijak*) ili su muškoga ili ženskoga (predlaže se gramatička odrednica u rječniku m/ž) što ovisi o tome referiraju li na osobe ženskoga ili muškoga spola. U određivanju se roda imenica koristimo kombiniranom, morfo-sintakto-semantičkom analizom leksema kako ističe N. Pintarić u svojim *Semantičkim i gramatičkim kategorijama roda imenica*. Primjenom samo paradigmatskoga kriterija, dobit će se primjeri riječi ženskoga roda i muškoga spola (*papa, vojvoda*), ali primjenom kombiniranoga kriterija dobiva se složenija rodovna slika imenica. Gledajući te primjere s morfološke razine, sklonidbe, one pripadaju imenicama ženskoga roda jer se sklanjaju kao takve (G jd. *pape, vojvode*), ali ako primijenimo i sintaktički kriterij dobit ćemo širi kontekst i nove mogućnosti (*taj papa, ovaj vojvoda*). S obzirom na to da je hrvatskome govorniku jasno značenje navedenih riječi i da se one odnose isključivo na muške osobe, te ćemo primjere svrstati u imenice muškoga roda i muškoga spola. Dobar i kvalitetan gramatički opis preduvjet je za dobar i kvalitetan leksikografski opis. S leksikografskoga su stajališta sporne samo imenice *e-sklonidbe*. Te imenice označuju mušku osobu zbog bioloških, društvenih i jezičnih razloga, bioloških zato što označuju osobe muškoga spola (*otac, sin*), društvenih zato što su nositelji tih značenja bili muškarci (*kamiondžija, drvodjelja*), jezičnih zato što je to bilo uobičajeno, što uza se imaju mocijsku tvorbu (*sluga – sluškinja*) njihov rod treba biti

muški. Za stilski obilježene imenice navodi se da su pretežito ženskoga roda. Ako pak imenice označuju oba spola, one su obično i obaju rodova.

Rod ne prepoznamo na imenici samoj nego je određen kao kategorija sa sintaktičkom realizacijom. Tu je gramatičku kategoriju valjano i karakterizirati kao oznaku za svaku imenicu koja pripada pojedinome od triju razreda, a zasniva se na razlikovanju spola. Uočavamo je u svim vrstama riječi koje se dekliniraju (*lijep, dobar, voda, taj, ona*). U *Gramatici* se *roda* naglašava da se rod ne određuje nego se on dodjeljuje imenicama, a to je dodjeljivanje roda prisutno u govornikovoju svijesti. Govoreći o dodjeljivanju roda imenicama, govorimo o dvama rodnima sustavima, *semantičkom* i *formalnom rodnom sustavu*. Formalni sustavi mogu biti *fonološki* i *morfološki*. U *fonološki* se rodni sustav uvrštavaju imenice po rodovima na osnovi samo jednoga svojega oblika dok se u *morfološkim* rodovnim sustavima valja promatrati dva imenička oblika, a ponekad i cijelu sklonidbu. *Semantički* rodni sustav čine imenice koje označavaju živa bića, a u hrvatskome su jeziku to imenice ženskoga roda koje označavaju živo biće ženskoga roda i imenice muškoga roda koje označavaju živo biće muškoga roda. Semantički ostatak čine imenice koje označuju što živo, ali su zbog nekih razloga izvan semantičke jezgre. Takav primjer imamo u imenica kao što su: *dijete, tele* i dr. One čine takozvani *neživi rod*. Kako smo ranije mogli vidjeti, u taj rodni sustav ne ulaze imenice srednjega roda jer kod njih rod nije poznat ni relevantan. Kod takvih bi se imenica očekivalo da su one većinom srednjega roda jer je tako u semantičkim rodnim sustavima, ali je u formalnim sustavima nešto drugačije. U formalnim su sustavima takve imenice, iz semantičkoga ostatka, raspoređene po svim rodovima iz čega proizlazi i formalnost hrvatskoga rodnog sustava.

Morfološko određivanje roda jednako je prepoznavanju roda po gramatičkome morfemu koji ima određena imenica. Branka Tafra u *Razgraničavanju roda i spola* ističe da bi se kategoriji roda trebalo pristupiti od sintakse prema morfologiji jer se rod primarno realizira na sintaktičkoj razini.

Tatjana Pišković (2011.), Branka Tafra (2005.), Stjepan Babić (1986.), Eugeniya Barić i dr. (1997.) baveći se ovom problematikom razgraničavaju spol i rod, ali i rodnu kategoriju dijele na mušku i žensku pri čemu se najčešće navodi da je muški rod generički i da se iz njega izvodi ženski rod. *Generički muški rod (maskulinum)* odnosi se i na muško i na žensko i na skupinu ljudskih bića obaju

spolova. Smatra se da muški imenični oblici pretežito stvaraju predodžbu muške osobe iako ona može podrazumijevati i žensku osobu ili neutralnu uporabu. U razvoju se roda dogodila velika podjela pri čemu se imenice najprije dijele na one za živo i neživo, a zatim se te imenice s oznakom za živo dijele prema kriteriju *muško – žensko*. Na takve se teze javlja i reagira spekulativna teorija koja govori da se muški rod tretira kao polazišni, a ženski se rod javlja kao njegov derivat i nosi oznaku obilježnosti.

Poznato je da su imenice i predmeti u prijašnjim vremenima češće dobivali oznake muškoga roda zbog svojih osobina koje su sličnije muškim osobama, a oznaku ženskoga roda dobivale su imenice koje su označavale one predmete i pojave koje su svojim osobinama sličnije ženskim osobama (*nježnost, dobrota*). Iako rod kao gramatička kategorija dijeli zajedničke dodirne točke sa spolom samo u imenica za živo, ipak sami nazivi gramatičkih rodova u hrvatskome jeziku asociraju na spol. Diskriminaciju ženskoga spola/roda najglasnije zagovaraju feminističke teorije, ali oni još uvijek nisu u potpunosti zavladaile iako se stanje počinje značajnije mijenjati.

Govoreći i analizirajući gramatičke kategorije uočavamo da u hrvatskim gramatikama i rječnicima rod nije jednoznačno određen, a posebice u imenica kod kojih ne postoji podudaranje izvanjezičnoga i jezičnoga elementa, odnosno spola i roda. Bavljenje tom problematikom i dalje nije dovelo do zadovoljavajućih rezultata u kojima bi granica bila jasno postavljena između roda kao gramatičke kategorije i spola kao sastavnice leksičkoga značenja imenica, odnosno značenja svake pojedine riječi.

Govoreći o pripadnosti određenome rodu važno je napomenuti da je ta pripadnost uglavnom motivirana spolom određenoga referenta. U ljudskome je umu percepcija o živosti nekoga referenta i je li njemu potrebno pridati kategoriju [+živo]. Imenice su iz semantičke jezgre hrvatskoga jezika one imenice koje imaju obje kategorije roda, a gramatički su one muškoga i ženskoga roda. Sve ostale imenice čine semantički ostatak. U hrvatskome su jeziku za određivanje pripadnosti imenica nekoj semantičkoj jezgri važna obilježja: [živo], [spolno diferencijabilno], [muško], [žensko]. (Pišković 2011: 83)

6. IMENICE KOLEBLJIVA RODA

Imenice kolebljiva roda često se nazivaju i *problematičnima* ili *neregularnim imenicama* jer se kod njih rod ne može predvidjeti samo na temelju različitih pravila kojima dodjeljujemo rod imenicama. U takvih je imenica barem jedna kategorija roda opterećena dvjema funkcijama ili više njih. Velik je broj imenica koje su gramatički jednoga roda, a referiraju na oba spola i sl. Kolebljive imenice prema Pišković (2012.) možemo podijeliti četiri kategorije:

- a) nesklad između formalnoga i semantičkoga kriterija pri dodjeljivanju imenskoga roda (hibridne imenice) – *kolega, gazda, vođa*
- b) kolebanje između dviju rodnih oznaka (dvorodne imenice) – *pijanica, izdajica, budala, spadalo*
- c) postojanje imenica jednoga gramatičkoga roda, a dvaju referencijalnih rodova (epiceni) – *zmaj, idol, lopov*
- d) nedostatak referencijalne kategorije roda u imenica za što živo (defektivne imenice) – *dadilja, primalja*.

Pri takvoj podjeli važno je napomenuti da granice među takvim skupinama imenica nisu strogo određene i da među njima često može doći do preklapanja.

Branka Tafra (2012.) se također osvrnula na podjelu imenica. Doista je tako da su imenice muškoga, ženskoga ili srednjega roda. Sve se imenice mogu tako razvrstati te predlaže dopune opisa rodovna sustava u hrvatskim gramatikama razvrstavajući ih nešto drugačije. U imenicama općega roda, koje još nazivamo i *epicenima*, rod ovisi o spolu referenta (*ova budala*). U tom primjeru gramatički rod ne upućuje na tip morfološke paradigme (*oj budalo – *oj učenico*). Odnos roda i nominativnoga nastavka vidljiv je i u imenica *tata* i *doba* u kojima završno *-a* nije pokazatelj srednjega ili muškoga roda, ali se ipak imenice kategoriziraju u srednji i muški rod. (Tafra 2012: 411) Drugu skupinu čine *dvorodovne imenice* za koju postoje dva rješenja. Moguće je ostaviti ih pri čemu uporaba ovisi o referentu ili norma jednome obliku treba dati prednost. Posljednje su raznorodovne u jednini i množini te raznorodovne u osnovnom i prenesenom značenju. Gramatike se u prikazu podjela imenica osvrću samo na tipične primjere, a njima je zasigurno valjano dodati i to da dio imenica mijenja rod u množini (*uho/uši – s/ž*).

Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika također donosi pregled graničnih kategorija imenica nazivajući ih nominalnim hibridnim kategorijama u kojima su

najzanimljivije imenice koje su u relaciji s nekom drugom imenicom. Prvu kategoriju imenica predstavljaju imenice kao što su *brat, sestra, majka, djed, baka* jer one zahtijevaju relaciju s nekom drugom imenicom (*nečiji brat, nečija majka, djed od nekoga*). Drugu kategoriju čine imenice koje ujedno označuju i nekakav proces koji nije profiliran, za razliku od glagola (*zatvorenik, zaštitar, trkač*). Dvostrukorelacijskim imenicama pripadaju odglagolne imenice (*povratak, sjećanje*) jer osim relacije s procesom zahtijevaju i relacijski odnos prema nekoj drugoj nominalnoj kategoriji. Nominalne kategorije mogu biti zamjenice (*ovaj, taj, onaj, svoj*) glagoli posjedovanja i stanja, glagolski pridjevi (*razbijen prozor, otvorena vrata*) te infinitiv (*istući, razbiti, pobijediti*).

O kolebanju roda govori nam Stjepko Težak u svojoj knjizi *Hrvatski naš svagda(š)nji* u kojoj nabraja kolebljive imenice, ali i daje savjetodavna i normativna pojašnjenja (*večer*). Zahvalan doprinos S. Babić ipak donosi u svojoj knjizi *Sročnost u hrvatskome književnome jeziku* u kojoj donosi sve najvažnije pojavnosti kolebanja roda imenica, ali i poimeničenih riječi (*imenice tipa žena koje označuju mušku osobu, imenice koje se sklanjaju po dvjema sklonidbenim tipovima – izjelica*). Pitanje *Kojega je roda imenica koine?* postavlja Mile Mamić u svojim *Jezičnim savjetima* analizirajući pojavu uskostručnosti usvojenica grčkoga podrijetla koje u hrvatski jezik dolaze pretežito u ženskome rodu namjesto muškoga (*lupež*). Razlog je tomu vjerojatno dolazak ženskoga roda s usvojenicom iz visokoobrazovanih krugova. Takva je posudba imeničkoga roda u hrvatskome jeziku poprilično neuobičajena. O tome problemu govori i J. Silić koji tvrdi da su tvorbeni morfemi morfemi spola, a gramatički morfemi morfemi roda. (Silić 2004: 481).

Kada govorimo o imenicama u kojima se rod koleba, neizostavno je govoriti i o sročnosti. U kroatističkoj se literaturi *sročnost* ili *kongruencija* definira slaganjem riječi u rečenici prema rodu, broju, osobi i padežu (Babić 1998: 11), kao slaganje subjekta s predikatom u licu, rodu i broju (Barić i dr. 1997: 424) ili pak kao gramatičke veze među tagmemima⁴ koji podrazumijeva potpuno ili djelomično podudaranje glavnoga i zavisnoga tagmema u gramatičkim svojstvima u rodu, broju i padežu (Silić-Pranjaković 2005: 262). U većini je situacija sročnost sasvim jednostavna jer tu nema mogućnosti izbora. Kategorija je roda jedina kategorija koja se definira sročnošću pri čemu je nužno proučavanje naravi sročnosti što je važno iz dva razloga. Prvi je razlog to što

⁴ Najmanja morfosintaktička jedinica.

je sročnost način na koji se rod realizira u jezičnoj uporabi, a drugi je razlog taj što sročnost pruža osnovu za definiciju roda i uspostavljanje broj rodova u hrvatskome jeziku. Sročnost je prije svega sintaktički fenomen, ali se ona realizira i na drugim razinama (morfologija, semantika, pragmatika). Branka Tafra (2005.) smatra da je u jeziku potrebno odrediti sročnosne razrede u koje razvrstavamo imenice. Razvrstavanjem imenica u sročnosne razrede, moguće ih je razvrstati u tri razreda (*veliki čovjek, velika žaba, veliko mjesto*). Ako u tu klasifikaciju uvrstimo i kategoriju živosti, tada dobivamo četiri sročnosna razreda. Primjenjujući tu kategoriju kao kriterij pri određivanju roda kod kolebljivih imenica, smanjuje se mogućnost razilaženja u jezičnim priručnicima (*vidim velikoga vojvodu*). Stjepan Babić kao osnovni kriterij pri određivanju roda također uzima sročnosni kriterij. Nepodudaranje broja sklonidbenih vrsta i gramatičkih rodova odlika je hrvatskoga jezika. Silić-Pranjakovićeva gramatika (2005.) i gramatika E. Barić i dr. (1997.) o sročnosti imenice *kolega, pristaša, sluga* i dr. govore da ove imenice gramatički pripadaju imenicama ženskoga roda zbog nominativnoga nastavka *-a*, a leksički pripadaju imenicama muškoga roda jer označuju osobe muškoga spola. One imaju različitu sročnost u jednini i množini. U jednini su sročne s predikatom muškoga roda (*Kolega ipak nije došao*), a u množini se slažu s predikatom ženskoga roda (*Kolege ipak nisu došle*), a tek sekundarno s predikatom muškoga roda (*Kolege ipak nisu došli*). Slaganje s predikatom ženskoga roda stilski je obilježeno i to kao svečanije (*Vjerne kolege bijahu vjernije od pasa*). Rod je u jeziku važna gramatička kategorija jer njime možemo izricati razliku u spolu, on motivira sročnost, ali i omogućava inverziju te dokida dvosmislenost.

Sročnost nas dovodi do toga da je *rod* zapravo sintaktička kategorija s morfološkim značajkama koja se očituje u rodno flektivnim riječima pridruženima imenici. Gramatički morfemi roda nisu istorodni u svim svojim odnosima. Oni upućuju na sintagmatske odnose dok kod paradigmatičkih odnosa možemo vidjeti upućivanje na gramatičke morfeme padeža i broja (*Susretu se odazvalo mnoštvo ljudi*). Većina će govornika imenici dodati rod tako što će je uvrstiti uz zamjenicu *moja, ta, ova*, a ne promatrajući morfološki dočetak (*moja torba, ova jakna, ovaj stol, ovo pismo*). Rod se imenica, osim morfološki, može odrediti pomoću predikatne sročnosti ili iz sročnosti s jednom od triju pridjevnih riječi (*tata – taj tata, ali cura – ta cura*). Budući da se imenicom *cura* označuje osoba ženskoga spola, njezin će se rod provjeriti uvrštavanjem pridjevnice riječi. Pranjaković (2013.) navodi da je rod gramatička

kategorija koja se ogleda u slaganju imenica s pridjevskim riječima i često s glagolima (*on se nadao; on je crtao*). Može se prepoznati ili po dočetu nominativna oblika ili po značenju.

Pridjevni se atributi slažu sa svojom upravnom riječi u rodu, broju i padežu, a subjekti s glagolskim predikatom u rodu, broju i osobi. Ipak, problemi se javljaju kada riječi, koje se slažu, nisu istoga roda, broja ili osobe, kada se ne podudaraju gramatičko obilježje i značenje u riječi, kada ima više subjekata i dr. pri čemu onda postoje i različite vrste sročnosti. Sročnost se očituje u atributu, apoziciji, predikatu, osobnim i odnosnim zamjenicama koje mogu biti subjekt, objekt ili priložna oznaka.

Postoji nekoliko vrsta sročnosti, ovisno o upravljanju. Može se upravljati prema gramatičkome obilježju određene riječi ili prema smislu. Ako se upravlja prema gramatičkome obilježju određenih riječi, tada govorimo o *sročnosti po obliku* (gramatička sročnost). Ako se pak upravlja prema smislu, tada govorimo o *sročnosti po smislu* (logička sročnost). Tako se *slaganje po obliku* javlja u imenica muškoga roda koje završavaju na *-a*, a slažu se u množini i s predikatnom riječi ženskoga roda (*vojvoda, sluga*). Takvo je slaganje u ženskome rodu stilski obilježeno kao svečaniji način. Javlja se i u imenica na *-ad* koje su gramatički ženskoga roda u jednini, a znače množinu, zbirne su imenice osnovnih riječi. Ako se sročnost javlja u istoj rečenici, takvu sročnost nazivamo *bližom sročnošću*, a ako je prisutna u susjednim rečenicama, naziva se *dalja sročnost*. *Bliža se sročnost* očituje u atributu, apoziciji i predikatu, a u objektu, subjektu i priložnoj oznaci kada su to osobne i odnosne zamjenice. Specifičnost je *dalje sročnosti* ta što se ona očituje u susjednim rečenicama, a one pak mogu imati i drugi subjekt iako on ne mora biti formalno izrečen (*Dvije su sestre napokon uspjele. Nadale su se..*). *Slaganje po smislu* javlja se kada se prirodni rod i broj ne poklapaju uvijek s gramatičkim. Pravila se sročnosti odnose na gramatički rod i broj. Ipak, ona može biti i po prirodnome rodu i broju. Takvi se čimbenici nazivaju *uvjetima sročnosti*, a najvažnije su gramatička (formalna) i semantička (konceptualna) živost. Gramatička se živost ostvaruje samo u akuzativu jednine muškoga roda. Ako kontrolor označava što živo, tada se pospješuje semantičko slaganje. Tako se na primjer imenice srednjega roda koje završavaju na *-lo* (*gunđalo, zanovijetalo*) mogu, kada je osoba muškoga roda, slagati po smislu s predikatom u muškome rodu (*Gunđalo je i dalje govorio.*). U hrvatskome jeziku

postoji nekoliko posebnih vrsta sročnosti u kojih se javlja komplicirani odnos između elementa kojim se određuje slaganje i elementa koji je određen slaganjem.

Postoji više podjela imenica u kojih se rod koleba. Prve bi od njih bile *hibridne imenice*. To su imenice u kojih su pri raspoređivanju po rodovima u konfliktu formalni i semantički kriterij. Te imenice imaju stabilan referencijalni rod, ali se mijenjaju po sklonidbi u kojoj većina imenica za živo referira na bića suprotnoga spola. Takav primjer imamo u imenicama *mladoženja*, *neženja* koje označuju osobu muškoga spola, ali se sklanjaju po e-sklonidbi u kojoj je zadani rod ženski. Kada se javlja konflikt kriterija, za dodjeljivanje roda najčešće prevladava semantički kriterij pri čemu bi se gramatički rod trebao poklapati s referencijalnim rodom. Upravo su, zbog navedenoga razloga, prethodno analizirane imenice muškoga roda. Da to nije uvijek tako, vidi se kod zbirnih imenica koje označuju muške osobe, a slažu se s modifikatorima ženskoga roda (*gospoda*, *vlastela*, *braća*). Osim zbirnih imenica, kolebanja možemo vidjeti i kod augmentativa (*momčina*) koji su izvedeni od imenica muškoga roda, ali se kolebaju u gramatičkome rodu u jednini. Kada govorimo o hibridnim imenicama, važno je reći da su to imenice koje imaju više različitih kategorija roda koje nisu koordinirane sa zadanim rodom sklonidbene vrste po kojoj se mijenjaju. Ta višestrukost proizlazi iz nepodudaranja referencijalne kategorije roda sa zadanim rodom sklonidbene vrste po kojoj se mijenjaju i koja im često nameće gramatički rod koji je različit od referencijalnoga. U tih je imenica prisutno i kolebanje između dviju vrsta sročnosti. Vjerojatnost je semantičke sročnosti u tih vrsta imenica puno veća nego u proteklim razdobljima. Ona se očituje u slobodnijim tipovima diskursa kao što su razgovorni i novinarski, dok je u administrativnome i znanstvenome diskursu rjeđe zastupljena. Najbolji su primjeri za takvu vrstu sročnosti imenice muškoga i ženskoga referencijalnoga roda a-sklonidbe s gramatemom -Ø u nominativu jednine (*momče*, *djevojče*), imenice ženskoga referencijalnoga roda a-sklonidbe (*curetak*) i zbirne imenice muškoga referencijalnoga roda e-sklonidbe (*braća*). Kontroliranje dviju sročnosti pokazuju nam primjeri *momče* i *djevojče*. *Momče* svojim muškim rodom ukazuje i na muški referencijalni rod, a *djevojče* na ženski referencijalni rod. Oba se primjera mogu javljati i u srednjemu rodu jer označavaju nešto mlado i spolno nezrelo. Iz područja hibridnih imenica najkompliciranije su upravo zbirne imenice jer su kod njih problematične dvije kategorije, kategorija roda i kategorija broja. Pri slaganju s atributima i predikatima u

množini, češće je semantičko slaganje, a osobne zamjenice koje referiraju na *kolege* gotovo su uvijek muškoga roda.

Važno područje zauzimaju i dvorodne imenice koje predstavljaju imenice koje se zbog različitih razloga mogu slagati s modifikatorima dvaju rodova. Osim razlike u rodu, te se imenice najčešće razlikuju i u značenju ili pripadnosti sklonidbenim vrstama. Gramatički dvorodne imenice obično su pravi sinonimi, ali one mogu biti i stilski obilježene uporabom, rasprostranjenošću, kontekstom ili normativnom određenošću. Ako označavaju neko živo biće, tada one imaju dvostruk i gramatički i referencijalni rod. U hrvatskome je jeziku podosta imenica koje se u odnosu na gramatički rod dvojako upotrebljavaju. Takav primjer imamo u imenica istoga postojanja, a ne homografima: *put* – *puta* (cesta) i *put* – *puti* (boja kože). S obzirom na zajednička obilježja, dvorodne imenice možemo podijeliti u nekoliko skupina.

Prvi se tip dvorodnosti odnosi na imenice s dvostrukom referencijom kojima nedostaje leksička kategorija roda. One se mogu podijeliti i u dvije podskupine, odnosno imenice koje se mijenjaju po e-sklonidbi, a slažu se s modifikatorima muškoga i ženskoga roda (*budala*, *knjigoveža*) i imenice izvedene sufiksom -l-o (*trčkaralo*, *zlopamtilo*, *zanovijetalo*) koje se slažu s modifikatorima srednjega i muškoga roda. Za tu se vrstu imenica smatra da bi se trebala istaknuti u rječnicima, ali i mogućnost slaganja s modifikatorima dvaju rodova. U pokušaju da se naznači referencijalna dvostrukost spomenutih imenica uvodi se odrednica spola (*budala*, *ž*, *m* i *ž spol*). Uz semantičke dvorodne imenice navodi se i jedna gramatička rodna odrednica, a u zagradama se naglašava referiranje na osobe muškoga i ženskoga spola.

Sljedeću skupinu dvorodnosti čine imenice bez referencijalnoga roda koje se kolebaju u rodu. Te se imenice mogu mijenjati po dvjema sklonidbenim vrstama i slagati po modifikatorima dvaju rodova. Takva se dvorodnost javlja u tvorbeno nemotiviranih imenica, ali i nekih dvosložnih imenica koje su izvedene sufiksom -ež (*gnjavež*, *davež*). Moguće je i da imenica ima dva roda, a takve imenice u nominativu jednine imaju gramatem -o ili -e (*sako*, *finale*, *bijenale*, *bide*) i takve su riječi najčešće stranoga podrijetla. Te su imenice zanimljive i u naglasnom području jer one predstavljaju iznimke naglašenoga posljednjega sloga.

Kod posljednjega tipa dvorodnosti moguća je pojava riječi u jednini jednoga, a u množini drugoga roda. Kada imenice znače osjetilo, imenice *uho* i *oko* srednjega su roda i pripadaju a-sklonidbi, a u množini su ženskoga roda i pripadaju i-sklonidbi.

Zasigurno zanimljiv primjer dvorodnosti je imenica *večer* *ž (m)* i njezin nestandardni oblik *veče* *s (ž)* koja se koleba između ženskoga, srednjega i muškoga roda. Imenica *večer* praslavenskoga je podrijetla i u većini je slavenskih jezika muškoga roda dok u hrvatskome, uz rjeđi muški rod, prevladava ženski rod. Mali je broj potvrda srednjega roda te imenice. Svi suvremeni rječnici daju prednost ženskome rodu što se može vidjeti i u raširenosti pozdrava *dobra večer*. Oblik *veče* javlja se tek u 18. stoljeću kao nestandardna riječ. U obliku se *veče* miješaju sklonidbe pri čemu su nominativ i akuzativ jednine srednjega roda, a ostali su padeži jednine i množine najčešće ženskoga roda. U tom primjeru dolazi i do ispadanja krajnjega *r*. Za cijelu je tu skupinu imenica važno reći da se za njihov množinski oblik ne kreira novi rod i da one ne pokazuju nepravilnosti u sklonidbi pojedinih vrsta. Dvorodne su imenice spominjane pojedinačno pri čemu se preporučuje ili propisuje jedan rod kao normativno prihvatljiviji. Za područje sročnosti važne su samo one dvorodne imenice koje imaju referencijalni rod, odnosno imenice u kojih je dvorodnost nazvana semantičkom. Primjer su takvih imenica *budala*, *izdajica*, *njuškalo* i dr. Prva dva primjera upućuju na mušku osobu koja se s atributima češće slaže sintaktički nego semantički (*onoj budali pića nikada dosta; izdajica je opet pobjegla*). I u takvih je imenica češće semantičko slaganje s odnosnim imenicama nego predikatima. Posljednji primjer *njuškalo* muškoga je referencijalnoga roda koji se s atributima slaže sintaktički, a s predikatima i odnosnim zamjenicama i semantički i sintaktički (*Dežurno njuškalo koje uvijek nešto želi znati, opet je nešto saznao*).

Moguće je da imenice stabilna gramatička roda imaju i oba referencijalna roda. Takve imenice nazivamo *epicenima*. Gotovo uvijek imaju stabilan gramatički rod te se slažu s modifikatorima samo jednoga roda. Unutar te skupine imenica također postoji nekoliko podvrsta. Prvu skupinu čine epiceni muškoga gramatičkoga roda koji upućuju na oba spola. Ti se epiceni mijenjaju po a-sklonidbi i slažu se s modifikatorima muškoga roda (*potomak, manijak, uzor*). Epiceni ženskoga roda opće su imenice gramatički ženskoga roda koje se mogu mijenjati po e-sklonidbi (*beba, ikona*) ili po i-sklonidbi (*zvijer, ličnost*). Takve imenice upućuju na oba spola. Po a-

sklonidbi mijenjaju se epiceni srednjega roda koji imaju i gramatički srednji rod. One se slažu s modifikatorima srednjega roda i referiraju na oba spola (*janje, lane, dijete, biće*). Generički nazivi životinjskih vrsta također su epiceni jer se jedan oblik odnosi na oba spola (*žirafa, žaba, vrabac*). Kao posebnost unutar generičkih naziva navodi se imenica *govedo* koja je gramatički srednjega roda, a odnosi se na ženske krave i muške bikove i volove, a muški rodni oblici uključuju i opreku po plodnosti. Kada postoje različite leksičke jedinice za mužjaka i ženku, muški se rod može rabiti kao generički, a ženski se upotrebljava samo za ženke (*pas – kuja, pijetao – kokoš*). Danas se uz konotativno značenje imenica za ženske osobe razvila pejorativna metaforika (*kuja, guska, zečica*) koja češće asocira na ljudsko žensko biće, a ne na životinje. Prvi su epiceni zbirne imenice ženskoga roda koje se mijenjaju po i-sklonidbi te se slažu s modifikatorima ženskoga roda. One svoju zbirnost izriču tvorbeno, a upućuju ili na skupinu ljudskih bića obaju spolova ili skupinu životinja obaju spolova. Drugi su epiceni muškoga roda koje sklanjamo po a-sklonidbi, a u množini se slažu s modifikatorima muškoga roda te označuju skupinu ljudskih bića obaju spolova (*igrači, muslimani, ljudi*). Upravo ta skupina epicena zauzima važno i stalno mjesto u feminističkoj kritici jezika jer se uporaba generičkoga muškoga roda smatra jednim od najteže iskorjenjivih oblika jezične diskriminacije žena. Generički muški rod može upućivati i na muškarce i žene te samo muškarce, dok generički ženski rod uopće ne postoji. Epiceni nemaju leksički rod jer neki sufixi i sufiksoidi ne ulaze u mocijske odnose kao u primjerima: *-ac-∅: pisac, svetac, talac*. Zbog sve veće mogućnosti slaganja epicena s modifikatorima prema njihovom referencijalnomu, a ne gramatičkomu rodu, brojni epiceni postaju hibridne imenice pri čemu ostvaruju gramatičku dvorodnost. U hrvatskom se jeziku u ovih imenica javlja stabilan sročnosni obrazac i nametnuta sintaktička sročnost koja blokira semantičku sročnost odlika je koja epicene razlikuje od hibridnih i dvorodnih imenica. Ponekad je semantičko slaganje moguće i s imenicama naizgled stabilna gramatička roda. Takav su primjer imenice za oznake titula ženskoga i srednjega roda s kojima se atributi slažu isključivo sintaktički (*Njegovo Veličanstvo dobilo je značajno mjesto u našoj svijesti.*). Semantičko slaganje s predikatima vidljivo otkriva referencijalni rod (*Njegovo Veličanstvo, koje uvijek ima vremena za nas, udijelilo mi je mir.*). Sročnost je u epicena zanimljivo promatrati i u imenica koje nisu titule. Takve primjere imamo u imenicama *idol, kraljica, kumče*. Unutar se tih primjera potvrđuje slaganje atributa s epicenima na sintaktičkoj razini (*Naš je idol ponovno dogovorio koncert u Hrvatskoj;*

Rodilo se moje kumče..). Nepodudaranje gramatičkoga i referencijalnoga roda kod govornika izaziva brojna kolebanja i nedoumice pa se zbog toga nastoje izbjegavati konstrukcije u kojima se taj sukob vidi.

Sve opće imenice nisu značenjski strukturirane na jednak način, one se među sobom razlikuju s obzirom na kategoriju brojivosti, a i u izražavanju gramatičke kategorije broja što je prisutno u defektivnim imenicama. (Znika 2002: 79) Defektivnim se imenicama smatraju one imenice kojima je kategorija broja ograničena ili samo na jedninu ili samo na množinu. Ovisno o tome stoje li te imenice uvijek samo u jednini ili samo u množini, možemo govoriti o imenicama *singularia i pluralia tantum*. U nekih je imenica moguće kolebanje između slaganja po smislu i obliku (*Gospoda je došla – Gospoda su došla – Gospoda su došli*). Kada je imenicama uskraćen jedan referencijalni rod koji dokida potrebu za leksičkim rodom, tada govorimo o rodno defektivnim imenicama. Imenice rezervirane za referente ženskoga spola nazivamo *feminina tantum*, a imenice s referentima isključivo muškoga roda nazivamo *masculina tantum*. Nastanak je takvih imenica uvjetovan društvenim i biološkim čimbenicima. Biološki determinirane uloge uvjetuju i nastanak nekih imenica *feminina tantum* (*dadilja, rodilja*). Društveno uvjetovana podjela uloga unutar društva dovodi do nastanka imenica *feminina tantum* (*domaćica, kućanica*), odnosno *masculina tantum* (*alkar, rudar*). Ipak, danas se te razlike između muških i ženskih zanimanja sve više smanjuju. Podjela uloga u religioznoj i crkvenoj sferi dovodi do brojnih isključivosti imenica *masculina tantum* (*biskup, svećenik, đakon*). Kada i neke od tih imenica ulaze u mocijski odnos, uz parnjake se ženskoga roda često vežu negativna značenja, a ponajviše poganska (*proročica*). Zbog različita vrednovanja muških i ženskih karakteristika, ponašanja i izgleda postoje imenice *feminina tantum* (*aždaja, usidjelica, vještica*) i imenice *masculina tantum* (*papučar, papak*). U bračnome odnosu također možemo vidjeti nejednakosti oslovljavanja žena i muškaraca što dovodi do rodne asimetrije (*gospodin – gospođa, muž – žena*). Posebna je pojava unakrsna rodna diferencijacija. Ona podrazumijeva imenovanje ženske osobe općom imenicom muškoga roda (*kompa, pajdaš*) ili imenovanje ženske osobe općom imenicom ženskoga roda (*tetkica, dama*). U takvim je primjerima vidljivo da imenovanje ženskih osoba imenicom muškoga roda izaziva pozitivne konotacije dok kod imenovanja muških osoba imenicama ženskoga roda

često negativne konotacije. Ta vrsta imenica često nastaje zbog različita vrednovanja rodova odnosno zbog percepcije ženskoga roda.

Propitivanje kolebljivosti roda pojedinačnih imenica dovodi nas do pitanja (ne)stabilnosti gramatičke kategorije roda. Zbog brojnih kolebanja, u govoru i u pismu, u tablici ćemo prikazati dvorodne i hibridne imenice koje smo istražili u hrvatskim jednojezičnim rječnicima te kakve se oznake navode uz njih. Primjere smo odabrali s obzirom na kolebanja u svakodnevnome govoru. Istražili smo ih po suvremenim rječnicima s ciljem prikazivanja stvarnoga stanja na području leksikografije i koliko su rodne oznake jednoznačne i ujednačene.

Tablica 3. Rodne oznake dvorodnih i hibridnih imenica u hrvatskim jednojezičnim rječnicima

PRIMJERI	VA-RHJ	RHJ-LZ	HER	ŠRHJ	VRH
<i>baraba</i>	ž (bibl.) (m i ž spol)	m	m i ž	/	m
<i>drvodjelja</i>	ž (m spol)	m	m	m	m
<i>finale</i>	sr i m rod	s	sr i m	m	s
<i>glad</i>	ž i m	ž	ž i m	ž	ž
<i>izdajica</i>	ž (m i ž spol)	m	m	m/ž	m/ž
<i>kino</i>	m (sr)	s	m i sr	s	m/s
<i>knjigoveža</i>	ž (m i ž spol)	m	m	m	m/ž
<i>kolega</i>	ž (m i ž spol, ž spol + kolegica)	m	m	m	m/ž
<i>lopuža</i>	ž (m i ž spol)	ž	m	/	m
<i>mladoženja</i>	ž (m spol)	m	m	m	m
<i>papa</i>	ž (m spol)	ž	m	m	m
<i>skitnica</i>	ž (m i ž spol)	ž	m	m/ž	m/ž
<i>sluga</i>	ž (m i ž spol)	m	m	m	m
<i>starješina</i>	ž (m spol)	m	m	m	m
<i>škrtica</i>	ž (ž i m spol)	ž	(m)ž	m.ž <G	m/ž

				škrtnice	
<i>ubojica</i>	ž (m i ž spol)	m	m	/	m
<i>zlopamtilo</i>	s (m i ž spol)	s	sr (m)	/	m/s

Tablica 3. pokazuje neujednačenost rodovnih i spolnih dvorodnih i hibridnih oznaka u jednojezičnim hrvatskim rječnicima. Oni su rezultat stvarnoga stanja i kolebanja u jeziku. Tablicom smo nastojali potkrijepiti teorijski dio poglavlja o kolebanju imenica u govoru i pismu. Njihova neujednačenost u priručnicima rezultat je dvojbi u jeziku govornika. Da bi se dvojbe umanjile, potrebno je riješiti taj normativni problem na razini leksikografije.

7. MOCIJSKA TVORBA RIJEČI

7. 1. Mocija i mocijska tvorba

S. Babić u *Tvorbi riječi* o mociji govori kao o izvođenju imenica jednoga roda od imenica drugoga roda s razlikom u spolu. *Hrvatski enciklopedijski rječnik* taj pojam definira kao *mehanizam jezika kojim riječ mijenja rod (spol) promjenom ili tvorbom za razliku od iste svrhe koja se postiže različitim riječima*. U rječnicima stranih riječi možemo pronaći da taj pojam dolazi od glagola *movēre* što znači pokrenuti. B. Klaić u *Rječniku stranih riječi* ističe da je *mocija promjena riječi, deklinacija odn. konjugacija*. *Hrvatski jezični savjetnik* autora Barić i dr. (1999: 240) *mociju* definiraju kao *izricanje spola: čovjek – žena, jelen – srna* iz čega vidimo da se ne navodi da dolazi do promjene roda, da se to podrazumijeva. Silić-Pranjeković taj pojam pojašnjavaju u sklopu sintaktičke službe pridjeva pri čemu pridjeve definiraju kao imenske riječi koje označuju svojstva predmeta označenih imenicama uz koje stoje. (Silić-Pranjeković 2007: 240) Pojam *mocije* definiraju kao glavnu gramatičku posebnost, tj. trorodnost koja omogućava promjenu po rodovima te je smatraju svojstvom karakterističnim za pridjeve. *Rječnik lingvističkih naziva* R. Simeona donosi detaljnija pojašnjenja pridjeva *moviran* i *glagolske imenice moviranje* koje vezuje uz pojam mocije: **moviran** < movirati (njem. *moviert*) – razlučen prema rodu; **moviranje** n (njem. *Movierunng*) – tvorba imenica ž. roda izvođenjem od oblika za muški rod pomoću posebnih nastavaka. Prema E. Barić (1987.) mocija bi bila promjena roda i promjena spola. Ako se mijenja samo rod, riječ je o *pridjevskoj*

mocijskoj tvorbi, gdje imamo likove s oznakama roda: *dobar-ø*, *dobr-a*, *dobr-o*, a ako se izriče i spol, riječ je o *imeničkoj mocijskoj tvorbi* odnosno o *moviranju*, prilikom čega se od imenice jednoga spola tvori imenica suprotnoga spola. (Barić 1987: 9) Iz tih definicija mocije uočavamo njezinu povezanost s tvorbom riječi i promjenama imenica, a to nas upućuje na *mocijsku tvorbu*.

Mocijska je tvorba tvorba imenica jednoga roda od imenica drugoga roda s razlikom u spolu. Javlja se u kategoriji imenica za oznaku osoba i životinja. (Barić i dr. 1997:304) U kroatističkoj se literaturi češće rabi izvedenica riječi *mocija* u sintagmi *mocijska tvorba*, i to kod imenica koje imaju i referencijalni i leksički rod. Kada govorimo o mocijskoj tvorbi, važno je reći da takvom tvorbom najčešće od imenica muškoga roda nastaju imenice ženskoga roda (*zubar – zubarica*, *portir – portirka*, *rob – robinja/ropkinja...*). Silić-Pranjaković u svojoj gramatici *mocijsku tvorbu* opisuju kao *tvorbu ustrojstva prema spolu*. Slično definiranje možemo pronaći i u *Hrvatskom jezičnom savjetniku* gdje stoji „ako se spol izriče sufiksom, odnosno ako od imenice za oznaku jednog spola nastaje imenica za oznaku suprotnog spola, npr.: učitelj – učiteljica, premijer – premijerka, lisica – lisac, riječ je o mocijskoj tvorbi“. (Barić i dr. 1999: 240) O toj se problematici susrećemo i u *Gramatici roda* gdje se mocijska tvorba definira *neutralnom definicijom*. Smatra se da je ona neutralna u svojoj neusmjerenosti od jednoga roda prema drugome u tvorbenome procesu. Mocijska je tvorba izvođenje imenica za živa bića s obzirom na njihov spol ili *tvorba parnih imenica*.

7. 2. Mocijski parnjaci

Među imenicama s razlikom u spolu postoji odnos koji nazivamo *mocijskim odnosom* pri čemu su te imenice jedna drugoj mocijski parnjak, čineći mocijski par. (Barić 1987: 10; Barić i dr. 1997: 304) Mocijski par čine imenice nastale iz istoga korijena (*čuvar – čuvarica*). Takve imenice ponekad nazivamo i *parnim imenicama*. Suprotnost takvu definiranju mocijskih parnjaka pronalazimo u *Hrvatskom jezičnom savjetniku* koji mocijske parnjake definira kao tvorenice koje označuju samo različit spol, a jednakoga su tvorbenoga značenja. (Barić i dr. 1999: 241) Najveći se broj mocijskih parnjaka nalazi među profesijskim imenicama. Te se imenice najčešće upotrebljavaju za zvanja i zanimanja. Prema tvorbenome značenju mocijski parnjaci

pripadaju značenjskim skupinama, pri čemu izdvajamo skupine za osobe (vršitelj/vršiteljica radnje; trpitelj/trpiteljica radnje; nositelj/nositeljica osobine, sljedbenik/sljedbenica učenja, pokreta, reda i pravca; pripadnik/pripadnica naroda, stanovnik/stanovnica mjesta ili područja). (Silić-Pranjković 2007: 163-171) Sufikse koji sudjeluju u tvorbi mocijskih parnjaka za navedene osobe detaljno ćemo prikazati u nastavku rada.

Mocijski parnjaci mogu biti *leksički i tvorbeni*. Tvorbene mocijske parnjake dijelimo i na *prave* te *neprave* parnjake.

- *Leksičke* mocijske parnjake spominjemo kada imamo mocijski odnos u kojem sudjeluju netvorbene imenice koje su značenjski suprotstavljenoga spola, npr. *konj – kobila, pijetao – kokoš*.
- Mocijskom tvorbom nastaje *tvorbeni mocijski parnjak* pri čemu govorimo o muškome i ženskome mocijskome parnjaku. Takav tvorbeni mocijski parnjak može biti u pravoj, direktnoj vezi s imenicom suprotnoga spola (Barić 1987: 10), npr. *majstor – majstorica, pisar – pisarica, pedagog – pedagoginja*. Ako tvorbeni mocijski parnjak nije izveden od svoga muškog parnjaka, ali s njoj ipak tvori mocijski par, tada govorimo o nepravim tvorbenim ili *semantičkim* mocijskim parnjacima. Takav primjer imamo s imenicom *stàrica* koja nije izvedena od imenice *stàrac*, a ipak s imenicom *stàrac* čini mocijski par. (Barić 1997: 305) Kao što možemo vidjeti, tom tvorbom nastaju imenice za žensku osobu koje se najčešće tvore od imenica za mušku osobu, ali se mogu tvoriti i od druge vrste riječi i takve su riječi samo mocijske imenice, ali ne i izvedenice (pridjeva: *stàr – stàrica, tkàlac – tkàlja*; glagola: *tumàrati – tumàrača*). (Barić 1997: 310)

Imenica za oznaku muške osobe uvijek je mocijski parnjak imenici za ženske osobe, ali ne mora uvijek biti i njezina osnovna riječ u tvorbi. (Barić 1988: 43) Kada su u pitanju leksički, pravi tvorbeni i semantički mocijski parnjaci, u tih je imenica za oznaku muške osobe uvijek mocijski parnjak imenici za žensku osobu, a osnovna je riječ u tvorbi samo kod pravih mocijskih parnjaka jer samo među njima i dolazi do mocijske tvorbe. (Barić 1988: 45-46) Mocijski nam parnjaci olakšavaju komunikaciju i jednostavnost izražavanja.

U obzir trebamo uzeti i mogućnosti normiranja uporabe ženskoga mocijskoga parnjaka odnosno stvarnu potrebu za ženskim likom. U raskoraku se nalaze *opća* ili *neutralna upotrebna situacija* i *pojedinačna* ili *konkretna upotrebna situacija*. (Barić 1987: 15)

Opća upotrebna situacija obuhvaća one situacije u kojima spol nije zadan te ga nije potrebno ni zadavati. Ona se najčešće javlja u natjecajima za posao, prijave i dr. jer uporabom isključivo ženskoga roda dolazi do ograničavanja natjecaja na isključivo osobe ženskoga spola. Osim navedenih situacija, opća se situacija javlja i kod profesijskih naziva koje možemo pronaći na vratima od ureda (*direktor, ravnatelj, pedagog*), u autobusima gdje su u uporabi neutralni množinski oblici i dr. U uporabi je uvriježeno reći i idem *liječniku* ili *zubaru* bez obzira na to što će nas dočekati *liječnica* i *zubarica*. U neutralnoj situaciji muški rod zastupa oba spola, ali u situaciji kada se on konkretizira, dobivamo *konkretnu situaciju*. *Konkretna je upotrebna situacija* ona situacija u kojoj je spol zadan i njegovim izostavljanjem narušavamo gramatički sastav rečenice. Ona se konkretizira kada se uz imenicu koja je muškoga roda stavi i muško ime ili pridjev koji je također muškoga roda ili ako se uz imenicu muškoga roda stavi žensko ime, ali je to onda potrebno i tvorbeno naznačiti da ne bi došlo do narušavanja gramatičkoga ustrojstva rečenice. Takvim se djelovanjem preciznije izražavamo, ali i bogatimo jezik uvodeći nove jedinice.

Stjepan Babić uporabu je muških likova zvanja i zanimanja, ali i drugih imenica za oznaku vršitelja radnje ili osobe, općenito imenovao *jezičnim pomuškarčivanjem* u Vjesniku 29. 1. 1967. godine. Autor ukazuje da je potrebu za izricanjem razlike u spolu nemoguće izbjeći što potvrđuje primjerom čitatelja koji je čitao članak *kako je student išao ginekologu* da bi na kraju saznao da je to bila studentica, a ne student. Tim se primjerom potvrđuje važnost navođenja ženskoga mocijskoga parnjaka da ne bi došlo do pogreške u komunikaciji. Svi se gramatički nesporazumi i nedoumice rješavaju izricanjem roda imenice za zvanje na prvome mjestu – u samome liku imenice za oznaku zvanja i uopće imenice za oznaku ženske osobe. Mocijski su parnjaci i ekonomična pojava u jeziku jer je jednostavnije reći braniteljica umjesto ženski branitelj.

Tu problematiku razrađuje i Blaženka Martinović u svome radu pod nazivom *Od jezičnoga pomuškarčivanja do jezičnoga poženčivanja*. Tim se radom autorica nadovezuje na rad Stjepana Babića iz sredine prošloga stoljeća te ističe prisutnost te

problematike i neujednačenosti i danas. *Jezično pomuškarčivanje* svjedoči o potpunoj isključivosti u jeziku (*muški spiker : ženski spiker*) dok se *poženčivanje* ili *poženskivanje* prvotno odnosilo na pitanje sročnosti po obliku ili značenju (*naše kolege* ili *naši kolege*), a danas se može oslikati jezična potreba za konkretiziranjem značenja te da gramatike budu korektne i ovjerene kada su posrijedi ženski mocijski parnjaci. (Martinović 2015: 92) Autorica ističe da težnja k mocijskome parnjaku, ali i nerazlikovanje gramatičkoga i leksičkoga značenja ili pak roda i spola, vodi k pojavama mogućega, jezicima nepoznatoga, *generičkoga ženskoga roda*.

Važan doprinos mocijskim parnjacima i mocijskoj tvorbi dala je N. Opačić u svom jezičnom priručniku *Reci mi to kratko i jasno: hrvatski za normalne ljude* objavljenom 2009. godine. U ovome jezičnome priručniku autorica donosi tablicu s popisom mocijskih parnjaka koja se sastoji od pozamašnoga popisa imenica koje označuju ženske osobe istoga zanimanja, djelatnosti i/ili osobina kao i odgovarajuće imenice u muškome rodu. Taj je autoričin doprinos vrlo važan jer nam je lako dostupan i pomoću njega možemo riješiti nedoumice oko konstruiranja muških i ženskih imenica da bismo ih onda i pravilno upotrebljavali. Jezični priručnik također pokazuje nastojanje da se upotrebljavaju ženski mocijski parnjaci. Tu smo izdvojili samo nekoliko primjera mocijskih parnjaka koji označuju ženske osobe istih osobina iz područja zanimanja: *apotecar – apotekarica, bibliotekar – bibliotekarica, bilježnik – bilježnica, knjigoveža – knjigoveškinja, pedagog – pedagoginja, majstor – majstorica, njegovatelj – njegovateljica, pilot – pilotkinja (pilotica), spavač – spavačica, portir – portirka, vijećnik – vijećnica* i dr.

- Mocijski sufiksi

Mocijski sufiks je onaj sufiks kojim se tvori imenica određenoga spola, bez obzira na to je li tvorena od imenice suprotnoga spola ili neovisno od nje. (Barić 1987: 10) Mocijski su sufiksi vrsta sufikasa koja ne ulazi u mocijski odnos s nekim drugim sufiksom, ali izriče spol imenice. Primjer takvoga sufiksa je *-uša* (*garavuša, plavuša, govoruša, reduša* i dr.) kod kojega se vidi da imenica označava i spol, a najčešće su pejorativno obilježene. U mocijskoj tvorbi postoje i sufiksi koji ne označavaju jedan određeni spol. Takav primjer sufiksa je *-lo* u imenicama *gundalo, potrkalo* koji tu nije primjer mocijskoga sufiksa. Takve su imenice najčešće

motivirane glagolima, ali su i pogrdno obilježene. To značenjsko obilježavanje može biti leksičko ili tvorbeno. Kada govorimo o imeničkoj mocijskoj tvorbi, tada u prvom redu mislimo na riječi koje su muškoga roda i koje označuju osobu muškoga spola. Parnjak takve imenice nastaje tvorbom ženskoga roda pri čemu označuje i pripadnicu ženskoga spola. Kada se javlja takva veza, takve su imenice, osim izravne veze, s drugom imenicom i u sadržajnoj vezi. Stjepan Babić sufiks određuje kao nedjeljivo jedinstvo tvorbenoga i obličnoga nastavka, a sufikse navodi u oblicima kakve imaju u kanonskim oblicima deklinabilnih riječi. Kao posljedica svođenja sufikasa samo na tvorbene morfeme javlja se uskraćivanje podataka o rodu i sklonidbenoj vrsti. Sufiksi su najznačajniji modifikator pri određivanju roda kao imeničkoga vida. U hrvatskome jeziku postoji veliki broj rodno specifičnih sufikasa. Sufiksi se razlikuju među rodovima pa se tako ženskome rodu najčešće pridaju nastavci *-a* i *-ost* (*zahvalnost, dobrotu*), muškome rodu *-ar* i *-ič* (*vodič, zubar*), a srednjemu rodu nastavci *-lo* i *-stvo* (*bratstvo, gundalo*). Kada govorimo o sufiksima kao modifikatorima, valja uzeti u obzir i plodnost pojedinoga sufiksa. Plodnost sufikasa proizlazi iz mogućnosti tvorbe i nastajanja novih riječi. S obzirom na stupanj tvorbene aktivnosti razlikujemo vrlo plodne, slabo plodne i neplodne sufikse. Vrlo plodni sufiksi pokazuju najviši stupanj tvorbene aktivnosti, a takvi su: *-(a)c* (*poljubac, policajac, želudac, rubac, ledac, žalac, ronilac*), *-ač* (*kovač, rubač, bacač, jahač, brijač*), *-ak* (*iscjedak, redak, predak, pogodak, vijak*), *-čić* (*lančić, vjenčić*), *-ica* (*djevojčica, torbica, ladica*), *-ina* (*ljudina, medicina, ledina, haljina*), *-ka* (*baka, biljka, brojka*), *-ost* (*zahvalnost, gost, kost, mladost, žalost*), *-telj* (*tjelohranitelj, prijatelj, čitatelj, ravnatelj*). Nešto slabije plodni sufiksi su *-an* (*taban, čoban, dan*), *-ešina* (*starješina, mješina, lešina, glavešina*), *-urda* (*glavurda, kurda*), a gotovo neplodni su *-en* (*prsten*), *-er* (*pleter*), *-av* (*rukav*).

Kada govorimo o mocijskoj tvorbi, jasno je da u njoj sudjeluju osobne imenice za muške i ženske osobe, ali i njima pripadajući sufiksi. Smjer je mocijske tvorbe imenica muškoga roda + sufiks > imenica ženskoga roda. Osobne imenice označuju osobe, muške ili ženske, a ponekad i osobe oba spola. Gramatički se rod tih imenica najčešće podudara sa spolom osobe koju označuju, ali se može i razlikovati pa takve imenice nazivamo dvorodnim. Posebnu skupinu u mocijskoj tvorbi čine *etnici*.

Imenice muškoga roda koje označuju vršitelja radnje, tvore se najčešće sufiksima *-ač*, *-ar*, *-aš*, *-ist*, *-l(a)c*, *-nik*, *-telj*, a rjeđe sufiksima *-(a)c* i *-džija* (Barić i dr. 1997: 307). Takve imenice imamo u primjerima: *brijač, skakač, jahač, spasilac*,

bilježnik, putnik, čitatelj, vođitelj, tuđitelj i dr. Kao neplodan muški sufiks javlja se *-iđ* kao što imamo u primjerima *braniđ, vodiđ, ribiđ* i dr. Imenice koje nastaju sufiksima *-ađ* i *-ist* najčešće su motivirane imenicama koje su vezane za sport i glazbu kao npr. *rukometadđ, nogometadđ, odbojkađ, pijanist, klavirist, violinist* i dr. Govoreći o muškim mocijskim parnjacima, vidljiva je njihova motiviranost rijeđima iz različitoga podruđja. Također je pri toj tvorbi važno navesti da se kod takvih izvedenica oznađava i đovjek, ali i njegovo zanimanje.

Imenice muškoga roda koje oznađuju nositelja osobine najčešće su motivirane pridjevima, a rjeđe imenicama i glagolima. Imenice sa sufiksima *-(a)đ, -ak* i *-ik* imaju neobiljeđeno znađenje: *pijanac, stranac, vjeđtak, luđak, jadnik, sretnik, duđnik* i dr. Za razliku od neutralnoga znađenja, imenice sa sufiksima *-ajlija, -an* i *-onja* imaju pejorativno znađenje, npr. *novajlija, glupan, seronja, mlakonja* i dr.

Imenice se ženskoga roda najčešće tvore od imenica muškoga roda, ali se mogu tvoriti i od druge vrste rijeđi. Imenice ženskoga roda, nastale od imenica muškoga roda, tvore se sufiksima: *-a, -ica, -inja, -ka* i *-kinja*. (Barić i dr. 1997: 310) Od svih navedenih sufikasa za tvorbu je ženskoga mocijskoga parnjaka najplodniji sufiks *-ica* koji dolazi na jednosložne osnove imenica za oznaku muške osobe (*banica, kraljica*). Budući da se od imenica muškoga roda sufiksom *-ica* tvore imenice ženskoga roda koje znađe žensku osobu, moguđ je sukob roda i sklonidbenoga tipa. Potvrde su pak da su sukobi rijetki jer su imenice muškoga roda *a-sklonidbe* vrlo rijetke te oznađuju osobu kojoj je znađenje ograniđeno na samo muški spol pa izvedenica i ne mođe znađiti žensku osobu. Oznaka je za žensku osobu ostvarena drugim sufiksom, sufiksom *-kinja* (*plemkinja, vojvotkinja*). Kada imenica *a-sklonidbe* oznađava osobu oba spola, tada ona ima i oba roda što je isto i s izvedenicom. Taj najplodniji sufiks često dolazi i na osnove sa završnim *g*: *meteorolog – meteorologica, defektolog – defektologica, psiholog – psihologica*. U hrvatskom je jeziku velik broj imenica koje završavaju na *-(a)đ* koje nemaju svoj mocijski parnjak za vršiteljicu radnje. Takve su imenice: *sluđalac, grabilac, budilac* jer ženski mocijski parnjak takvih imenica oznađava i naprave *sluđalica, grabilica, budilica*. Za razliku od toga sufiksa, sufiksom se *-telj* uvijek mođe tvoriti ženski parnjak od imenica muškoga roda, npr. *sluđatelj – sluđateljica, buditelj – buditeljica*. Ostali navedeni sufiksi kojima tvorimo ženski mocijski parnjak slabije su plodni:

-a: kum – kuma, suprug – supruga,

-inja: najčešće dolazi na imenice muškoga roda koje označuju osobu, a osnove im završavaju na k, g, h i takve izvedenice znače žensku osobu: knjigoveža – knjigoveškinja, psiholog – psihologinja, pedagog – pedagoginja

-ka: taj sufiks dolazi na osnove koje završavaju suglasnikom: j, l, lj, m, n, r i v: astronom – astronomka, špijun – špijunka, frizer – frizerka

-kinja: tim se sufiksom izvode imenice od imenica muškoga roda čija osnova završava na t, d, f: sluga – sluškinja, trgovac – trgovkinja, protestant – protestantkinja, feminist – feministkinja.

Imenice ženskoga roda koje završavaju sufiksima *-ulja* i *-uša* u hrvatskome jeziku imaju pejorativno značenje: *plavuša, reduša...*

Govoreći o mocijskim sufiksima i mocijskoj tvorbi, važno je spomenuti i tvorbu mocijski parnjaka u biljnome i životinjskome svijetu. Veliki broj tih mocijskih parnjaka ima posebne nazive za mužjaka i ženku, ali i za njihovo potomstvo: *konj – kobila – ždrijebe, pijetao – kokoš – pile.*

Sufiksi koji ne označavaju jedan određeni spol nisu mocijski sufiksi, a najznačajniji je takav sufiks *-lo* (*gundalo, blebetalo, potrkalo...*).

Valja se zapitati možemo li uopće govoriti o mocijskoj tvorbi ili je bolje govoriti o imenicama/sufiksima u mocijskome odnosu. Uzmemo li u obzir kolebljive imenice kod kojih se muški i ženski rod ne tvori od iste osnove (*djed – baka, otac – majka, brat – sestra, pijetao – kokoš, sin – kći*) tada se određenje mocijske tvorbe kao izvođenje imenica ženskoga roda od imenica muškoga roda čini neprecizno. (Pišković 2011: 109) U tome bi slučaju najbolje bilo govoriti o mocijskome odnosu između imenica koje označavaju osobu ili životinju. One imaju i referencijalni i leksički rod, ali nije važno je li on tvorbeni ili supletivni nego je važno da pripada istoj značenjskoj skupini i da postoje dvije različite leksičke jedinice za muški i ženski referencijalni rod.

Na kolebanja je u hrvatskome jeziku velik utjecaj imao srpski jezik posebno kada je riječ o sufiksima *-ica* i *-ka*. Sufiks je *-ka* tipičniji za srpski jezik (*profesorica, novinarka, zubarka*), dok je u hrvatskom jeziku sufiks *-ica* (*profesorica, nastavnica,*

zubarica). Raspodjela je u mocijskoj tvorbi uglavnom određena jednoznačnim pravilima, a sustav je prema tome jasan jer su kolebanja neznatna.

Treba reći da načelno ne postoje ni morfemi sa sadržajem *muške osobe* ni morfemi sa sadržajem *ženske osobe* koji bi bili predviđeni za neki prethodni morfem. Moguće je reći da je neki morfem sa sadržajem *muška* ili *ženska osoba* uobičajen za neki prethodni morfem posebice kada je riječ o morfemima sa sadržajem *ženska osoba*. Razlozi su brojni, od povijesnih pa sve do stručnoga nazivlja.

Iz dosada navedenoga možemo zaključiti da morfemi sa sadržajem *muška osoba* stoje nasuprot morfemima sa sadržajem *ženska osoba*. Prema Silić-Pranjkić (2007.) sufikse koji sudjeluju u tvorbi mocijskih parnjaka za *osobe* možemo navesti ovako:

1. za vršitelja radnje:

-ač- : *pjev-ač-∅-∅ – pjev-ač-ic-a*

-and- : *doktor-and-∅-∅ – doktor-and-ic-a*

-ant- : *labor-ant-∅-∅ – labor-ant-ic-a*

-ar- : *pis-ar-∅-∅ – pis-ar-ic-a*

-ač- : *skak-ač-∅-∅ – skak-ač-ic-a*

-and- : *doktor-and-∅-∅ – doktor-and-ic-a*

-ant- : *labor-ant-∅-∅ – labor-ant-ic-a*

-ar- : *pis-ar-∅-∅ – pis-ar-ic-a*

-aš- : *odbojk-aš-∅-∅ – odbojk-aš-ic-a*

-at- : *advok-at-∅-∅ – advok-at-ic-a*

-av- : *brblj-av-∅-∅ – brblj-av-ic-a*

-ist- : *klavir-ist-∅-∅ – klavir-ist-ic-a*

-er- : *spik-er-∅-∅ – spik-er-ic-a*

-jar- : *fizič-ar-∅-∅ – fizič-ar-ka*

-or- : *dokt-or-∅-∅ – dokt-or-ic-a*

-log- : *dijalekto-log- ∅-∅ – dijalekto-log-inja*

-slov- : *jeziko-slov-ac-∅ – jeziko-slov-k-a*

2. za *trpitelja radnje*:

- (j)an-* : *uzgaj-an-ik-∅ – uzgaj-an-ic-a*
- (j)en-* : *osuđ-en-ik-∅ – osuđ-en-ic-a*
- ent-* : *pacij-ent-∅-∅ – pacij-ent-ic-a*
- fob-* : *hidro-fob-∅-∅ – hidro-fob-kinj-a*
- ičar-* : *knjižn-ičar-∅-∅ – knjižn-ič-ar-k-a*
- ik-* : *melankol-ik-∅-∅ – melankol-ičar-k-a*
- man-* : *narko-man-∅-∅ – narko-man-k-a*
- n-* : *boles-n-ik-∅ – boles-n-ic-a*

3. za *nositelja svojstva*:

- ak-* : *vješt-ak-∅-∅ – vješt-ak-inj-a*
- av-* : *brblj-av-ac-∅ – brblj-av-ic-a*
- iv-* : *primit-iv-ac-∅ – primit-iv-k-a*
- jak-* : *veselj-ak-∅-∅ – veselj-ak-inj-a*
- ežljiv-* : *sram-ežljiv-ac-∅ – sram-ežljiv-ic-a*

4. za *sljedbenika pokreta, reda i pravca*:

- ov-* : *platon-ov-ac-∅ – platon-ov-k-a*
- ev-* : *cesarč-ev-ac-∅ – cesarč-ev-k-a*
- ijan-* : *vagner-ijan-ac-∅ – vagner-ijan-k-a*
- in-* : *benedikt-in-ac-∅ – benedikt-in-k-a*
- ant-* : *ministr-ant-∅-∅ – ministr-ant-ic-a*
- ist-* : *objektiv-ist-∅-∅ – objektiv-ist-ic-a*

5. za *pripadnika naroda i stanovnika naseljenoga mjesta ili područja*:

- an-* : *Amerik-an-ac-∅ – Amerik-an-k-a*
- at-* : *Azij-at-∅-∅ – Azij-at-kinj-a*
- (j)an-* : *Brođ-an-in-∅ – Brođ-an-k-a*
- čan-* : *Vinkov-čan-in-∅ – Vinkov-čan-k-a*
- ez-* : *Kin-ez-∅ – Kin-es-kinj-a*
- in-* : *Dalmat-in-ac-∅ – Dalmat-in-k-a*

Tu je tvorbu zasigurno zanimljivo promatrati na području profesijskih mocijskih parnjaka u kojima je postojala semantička i vrijednosna asimetrija između muškoga i

obilježenoga ženskoga parnjaka. Ženski je parnjak najčešće predstavljao nižu kategoriju (npr. ženu/supругu, a ne samostalno zanimanje) koja je za sobom povlačila negativne konotacije pa su se zbog tih razloga često upotrebljavali muški mocijski parnjaci i za oznaku ženskoga spola sastavljenima od apozicije *gospođa* ili *drugarica* i profesijske imenice (*doktor – gospođa doktor, bojnik – gospođa bojnik*). Ta ustrajnost na muškim mocijskim parnjacima je i generički muški rod koji označava oba spola dok ženski rod označava samo osobe ženskoga spola.

Mocijske parnjake nije uvijek moguće tvoriti, a razlozi mogu biti različiti, od bioloških do jezičnih. Takav primjer su imenice *dojilja, rodilja, primalja* i dr. Ženski je mocijski parnjak svakako najbolje rabiti uvijek gdje se govori o ženskoj osobi jer je tada obavijesnost na najvišoj razini. U situacijama kada spol i nije toliko važan, bolje je upotrebljavati oblik muškoga roda jer se tada dobiva puna značenjska obavijest. U govoru se često rabe i zbirne imenice da bi se olakšala komunikacija i da bi se mogućnost pogrešaka svela na minimum, npr. *dragi gospodine i draga gospođo > draga gospodo*.

7. 3. Mocijska tvorba kao leksikografski problem

Mocijske tvorenice označuju samo različiti spol, ali njihovo značenje ostaje isto. Takvih je imenica najviše u području profesijskih imenica gdje se javlja i najveći broj normativnih problema posebice kada je riječ o tvorbi ženskoga mocijskoga parnjaka. O toj su problematici najviše govorili Stjepan Babić i Eugenija Barić nudeći opsežan opis tvorbe, ali i niz problema pri tvorbi mocijskih parnjaka. U svim se opisima i pregledima mocijske tvorbe uvijek pristupalo s tvorbenoga gledišta, a rijetko kada sa stajališta leksikografske obrade.

Kada govorimo o proučavanju mocijskih parnjaka s leksikografskoga stajališta, postavlja se pitanje trebaju li mocijske tvorenice i od njih izvedeni odnosni pridjevi biti pojedinačne natuknice. U analizi će biti riječ samo o tvorbenim mocijskim parnjacima (pravi i nepravi) jer leksički mocijski parnjaci nisu leksikografski problem. Oni se uvijek obrađuju kao pojedinačne natuknice. Jasno je da navođenje ili nenavođenje mocijskih tvorenica kao zasebnih natuknica ovisi o vrsti, opsegu i namjeni rječnika. Ovisno o razredbenom kriteriju, u hrvatskome jeziku razlikujemo više vrsta rječnika. Za potrebe ovoga rada važno je navesti da prema obuhvaćenome rječničkome

korpusu razlikujemo *opće* i *posebne rječnike*. Opći rječnici obuhvaćaju riječi koje pripadaju općemu jeziku dok su posebni rječnici ograničeni na određeno područje pa tako razlikujemo: *terminološki rječnik*, *rječnik rodbinskoga nazivlja*, *rječnik sinonima i antonima* i dr. S obzirom na odnos prema standardnome jeziku rječnici mogu biti *propisni* ili *normativni* i *opisni* ili *deskriptivni*. Normativni rječnici određuju normu, oni propisuju kako bi što trebalo biti. Oni mogu biti normativni svojim izborom natuknica, tj. natuknice su samo one riječi koje su normativno prihvatljive, pravilne ili njihova normativnost proizlazi iz sustava uputnica, tj. s natuknice koja se smatra normativno neprihvatljivom ili samo lošijim od koje druge natuknice upućuje se na bolje ili prihvatljivije natuknice. (Mihaljević 2002: 364) Navođenje je mocijskih tvorenic važno za normativne rječnike jer se među njima i javljaju normativni problemi. S obzirom na to da se u izvođenju pridjeva često griješi, navođenje bi mocijskih parnjaka kao samostalnih natuknica bilo dobro rješenje. Zbog takvih bi problema i mocijske tvorenice i pridjevi tvoreni od njih trebali biti posebne natuknice i u jezičnim savjetnicima koji su danas sve zastupljeniji. Ipak, brojni su razlozi nenavođenja mocijskih parnjaka u hrvatskim jednojezičnim rječnicima. Činjenica je da se nenavođenjem mocijskih parnjaka štedi prostor koji je neophodan za rječnike džepnoga formata, ali je veliki broj razloga za njihovo postojanje u rječnicima. Razlozi mogu biti *izvanjezični* i *jezični* ili *lingvistički*. Izvanjezični je razlog ravnopravnost spolova o kojoj je u prijašnjim poglavljima bilo više riječi. Za ovaj su rad dakako važni i lingvistički razlozi koji obuhvaćaju *morfološku sastavnicu*, *naglaske*, *izvedenice od mocijskih tvorenic*, *sveze*, *normativne savjete o mocijskim tvorenicama* i *semantičke odnose*.

- Morfološka sastavnica

Hrvatski jednojezični rječnici uz svaku rječničku natuknicu donose i morfološku sastavnicu, ali i oblike s kojima je povezan neki jezični problem. Uz mocijske su tvorenice povezana dva problema. Prvi je problem genitiv množine mocijskih tvorenic ženskoga roda u kojemu može doći do promjene naglasaka (ako se genitiv množine mocijske tvorenice tvori nastavkom -ā prethodni se slog dulji (*diplòmantica – diplòmānticā*), ali ako se genitiv množine tvori nastavkom -ī, prethodni se slog ne dulji). (Mihaljević 2002: 368) Također je potrebno istaknuti provodi li se ili ne sibilizacija u DL jd. kod imenica ženskoga roda. Sve to izostaje ako se morfološka

sastavnica ne navodi, tj. ako se ženski mocijski parnjak navodi u zagradi iza natuknice.

- Naglasci

O naglasnoj problematici mocijskih parnjaka najviše su govorili S. Babić i E. Barić, ali je ona obuhvaćena i u *Hrvatskom jezičnom savjetniku*. Mocijski se parnjaci mogu međusobno naglasno razlikovati, ali im se naglasci mogu i podudarati. Kada govorimo o naglasku ženskoga mocijskoga parnjaka, u jeziku je moguće da ona ima dva ravnopravna naglasaka (*idealistica* – *ideàlistica*). U razgovornome diskursu učestao je i kratkosilazni naglasak (*idealìstica*). Ako joj naglasci nisu ravnopravni, tada pomoću njega možemo razlikovati značenja (*govórnica* – *gòvōrnica*). Da bi se to pitanje moglo u potpunosti ostvariti, potrebno je da se ženski mocijski parnjaci javljaju kao samostalne natuknice jer one često nemaju isti naglasak kao parnjak od kojega je izvedena (*tkálac* – *tkàlja*). Zanimljiv su primjer imenice koje završavaju na *-ka* u kojih naglasak muškoga i ženskoga mocijskoga parnjaka može biti isti, ali i ne mora (*alkohòličār* – *alkohòličārka*; *špijūn* – *špijūnka/špijúnka*; *pòrtir* – *pòrtirka/portírka*) što čini razlike među rječnicima.

- Izvedenice od mocijskih tvorenica

Odnosni i posvojni pridjevi izvedenice su i od mocijskih tvorenica. Upravo se pri njihovoj tvorbi javljaju kolebanja. Pridjevi mogu biti tvoreni od osnovne imenice, ali i od mocijskoga parnjaka. U nekim je slučajevima moguće izvesti dva pridjeva (*-ov/-ev*: *dimnjačarov* – *dimnjačarev*) pri čemu jedan od njih nije uvijek normativno prihvatljiv. Uvođenjem tih podataka unutar rječničke natuknice uvelike bi se umanjile pogreške u pisanju, ali i dvojbe kod tvorbe govornika hrvatskoga jezika.

- Sveze

U rečenicama s frazemima i ustaljenim kolokacijama manje je imenica za oznaku vršitelja radnje. Sa ženskim mocijskim parnjacima postoji nekoliko sveza, a neke od njih su *bijela udovica* i *crna udovica*.

- Normativni savjeti o mocijskim tvorenicama

Većina je normativnih savjeta usmjerena na pravilnost tvorbe mocijskih parnjaka, a to se najviše ostvaruje kod problematičnih imenica. Neke imenice nemaju svoj mocijski parnjak, a o razlozima smo već govorili u prethodnim poglavljima (*dadilja, primalja*). Kod nekih je problematičnih imenica lako doći do jednoznačna i jednostavna rješenja. Ponekad to nije moguće jer neke imenice mogu imati dvije pa i tri različite mocijske tvorenice, a odnosi među njima mogu biti različiti (*arheolog – arheologica/arheologinja/arheološkinja*). Mogu imati isto značenje i normativnu vrijednost, jedna od njih može imati normativnu prednost ili mogu imati potpuno različita značenja. O takvim normativnim odnosima nije moguće govoriti ako mocijski parnjaci nisu točno definirani i navedeni u sklopu rječničke natuknice.

- Semantički odnosi

U jeziku postoje mocijske tvorenice koje se razlikuju sufiksom ili naglasno. Katkad mocijska tvorenica može označavati i žensku osobu i predmet (*bilježnica*). Da bismo primjere poput navedenoga mogli pravilno razlikovati i upotrebljavati u praksi, potrebno je da one u rječnicima budu navedene kao samostalne rječničke natuknice.

Hrvatski rječnici i savjetnici navode veći broj mocijskih parnjaka, ali ne u onoj mjeri u kojoj je to potrebno. Navođenju se primjera pristupa tako da se navode samo oni mocijski parnjaci u kojih je potrebno dodatno pojašnjenje rječničke natuknice. Ženski je mocijski parnjak potrebno upotrebljavati uvijek kada se govori o ženskoj osobi jer se na taj način ostvaruje najveća obavijesnost. Upotreba se muškoga roda, kao generičkoga, sve više umanjuje, a prisutno je ponajviše u apstraktnoj komunikaciji. Ipak se s upotrebom mocijskih parnjaka ne treba ni pretjerivati jer se na taj način narušava važno jezično načelo, a to je ekonomičnost.

7. 4. Ograničenja u tvorbi mocijskih parnjaka

Analizirajući i proučavajući mocijsku tvorbu i njezine sufikse možemo vidjeti da se u hrvatskome jeziku javljaju i imenice koje nemaju svoj mocijski parnjak. On se nije ostvario iz različitih razloga, a primjeri takvih imenica su *dadilja, rodilja, primalja, beba* i dr. Savjetnik *555 jezičnih savjeta* za primjer *dadilja* navodi da je to imenica ženskoga roda, a *dadilje* su isključivo bile ženske osobe. Stanje se u društvu mijenja

te se navodi da ta riječ može označavati i osobu muškoga spola (*Ona je dadilja. On je dadilja.*), a jednaka je situacija i s primjerom *drvosječa*. Primjer *dadilje Hrvatski jezični savjetnik* uopće ne navodi, a primjer *primanje* navodi, ali ne navodi nikakav mocijski parnjak ni dodatno pojašnjenje. Zbog izvanjezičnih je okolnosti katkad potrebno pronaći naziv za muškarca kao u primjeru *primanje*. Isti savjetnik predlaže rješenje za tu jezičnu nedoumicu uvodeći mocijski parnjak *pomoćnik* ili *asistent porodničara*. Tim bi se imenicama mogle pridružiti i imenice koje gotovo više nisu u uporabi: *pralja*, *švelja*, *tkalja*. Neke mocijske parnjake navedenih imenica možemo pronaći u starijim hrvatskim rječnicima, ali proučavajući rječničku natuknicu možemo vidjeti da pojedini primjeri nisu pravi mocijski parnjaci jer nisu izvedeni od istih riječi. Tako za riječ *švelja* pronalazimo riječ *šveljac* u čijoj natuknici piše da je to profesijsko prezime, ali ih ipak možemo povezati semantičkim odnosima. Bez obzira na to što one jedna drugoj nisu mocijski parnjaci, one su ipak motivirane istim glagolima: *prati* – *pralja* i *pralac*.

Mocijski parnjak nemaju imenice koje završavaju na *-ič*, ali se umjesto njih mogu upotrijebiti imenice na *-lac* i *-telj* pomoću kojih se onda mogu tvoriti odgovarajući mocijski parnjaci. Takva je i većina imenica za oznaku vršitelja radnje koja završava na *-ac*, no neke su ostvarile mocijsku tvorbu: *sudac* – *sutkinja*, *lovac* – *lovkinja*. (Barić 1987: 13) Uz dosad navedena ograničenja, mocijska se tvorba nije mogla ostvariti i u situacijama u kojima su mocijski parnjaci i njihovi potencijalni likovi već imali neko drugo značenje: *mornar* – *mornarica*, *slušatelj* – *slušalica*. Primjer *mornarice* u značenju 'članica brodske posade, vojnkinja koja služi u ratnoj mornarici' koristi se i u značenju 'brodovlje jedne države s brodskim posadama, pomorskim ustanovama i pripadajućim kopnenim osobljem'. Ta se jezična dvostrukost razrješava kontekstom ili naglaskom. Takav primjer imamo i u riječima *govornica*, *bilježnica*, *pozornica* i dr.

8. MOCIJSKI PARNJACI U SUVREMENIM RJEČNICIMA

Za potrebe smo ovoga rada istražili mocijske parnjake u suvremenim hrvatskim jednojezičnim rječnicima, a istraživanje obuhvaća ukupno pet jednojezičnih rječnika, redom: *Rječnik hrvatskoga jezika* Vladimira Anića iz 1998.⁵, *Rječnik hrvatskoga jezika* u izdanju Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža i Školske knjige urednika Jure Šonje iz 2000. godine⁶, *Hrvatski enciklopedijski rječnik* u izdanju Novoga Libera urednice Ljiljane Jojić i dr. iz 2002. godine⁷, *Školski rječnik hrvatskoga jezika* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje iz 2012. godine⁸ te *Veliki rječnik hrvatskoga standardnoga jezika* u izdanju Školske knjige iz 2015. godine⁹. U radu će se dalje, za navedene rječnike, upotrebljavati kratice.

Ovo smo istraživanje odabrali da bismo prikazali zastupljenost mocijskih parnjaka u hrvatskim standardnim rječnicima te kako se oni navode. Navode li se kao mocijski parnjaci i kao samostalne natuknice ili mocijski parnjak uopće nije naveden? To će istraživanje obuhvatiti ukupno pedeset čestouporabnih primjera mocijskih parnjaka koji kod govornika stvaraju najveći broj nedoumica oko njihove tvorbe.

Tablica 4: Mocijski parnjaci u suvremenim rječnicima

	VA-RHJ	RHJ-LZ	HER	ŠRHJ	VRH
<i>admirāl</i>	-m ¹⁰ , najviši čin u ratnoj mornarici	-m, opći naziv za najviše časnike	- m, najviši čin u ratnoj mornarici	- im. m. najviši časnički čin u ratnoj mornarici	- im m opći naziv za najviše časnike
<i>admiràlica</i>	-	-	-admiràlica	- im. ž. žena s činom admirala	- im. ž. ž. moc. par od <i>admiral</i>
<i>alkohòličār</i>	- m, ovisnik	- m,	- m, ovisnik o	- im. m. osoba	- m, onaj koji je

⁵ kratica: VA-RHJ

⁶ kratica: RHJ-LZ

⁷ kratica: HER

⁸ kratica: ŠRHJ

⁹ kratica: VRH

¹⁰ m – muški rod

<i>alkohòličark</i> <i>a</i>	o alkoholu - ž ¹¹ , alkohòličark <i>a</i>	neumjereni uživatelj alkohola - ž, alkohòličark <i>a</i>	alkoholu - ž, alkoholòličarka	koja pretjerano uživa u alkoholnim pićima - im. ž. žena koja pretjerano uživa u alkoholnim pićima	sklon alkoholizmu - im. ž. ž. moc. par od <i>alkoholičar</i>
<i>bèrāč</i> <i>beràčica</i>	-m, onaj koji bere -ž, beràčica	- m, osoba koja bere - ž, beràčica	- m, onaj koji bere - ž, beràčica	- im. m. osoba koja bere - im. ž. žena koja bere	- im. m. onaj koji što bere - im. ž. ž. moc. par od <i>berač</i>
<i>bèsposličār</i> <i>bèsposličārk</i> <i>a</i>	- m, onaj koji izbjegava posao - ž / ¹²	- m, čovjek koji nema posla - ž, bèsposličārk <i>a</i>	- m, onaj koji izbjegava posao -ž, bèsposličārka	- im. m. osoba koja ne voli raditi - im. ž. žena koja ne voli raditi	- im. m. onaj koji ne voli raditi - im. ž. ž. moc. par od <i>besposličar</i>
<i>bilježnīk</i> <i>bilježnica</i> <i>bilježnīkovic</i> <i>a</i>	-m, onaj koji vodi administrati vne poslove - ž, razg. bilježnikovic <i>a</i>	- m, pravna osoba - ž /	- m, onaj koji vodi administrativne poslove - ž, razg. bilježnīkovic	- im. m. službenik koji vodi upravne poslove u općini - im. ž. službenica koja vodi upravne poslove u općini (<i>bilježnica</i>)	- im. m. onaj koji vodi upravne poslove - im. ž. ž. moc. par od <i>bilježnik</i> (<i>bilježnica</i>)
<i>časnīk</i>	-m, onaj koji ima visoku i ujedno	- m, starješina u oružanim	-m, onaj koji ima visoku i ujedno	- im. m. osoba na zapovjedničkom položaju u vojsci	- im. m. viši vojni čin u svim rodovima

¹¹ ž – ženski rod

¹² ž / - izostanak ženskoga mocijskoga parnjaka

<i>časnica</i>	počasnu službu - ž /	snagama - ž /	počasnu službu - ž, časnica	- im. ž. žena s činom časnika	vojske - im. ž. ž. moc. par od <i>časnik</i>
<i>čudotvorac</i> <i>čudotvorica</i> <i>čudotvorka</i> <i>čudotvornica</i> <i>a</i>	- m, onaj koji ima moć da čini čuda - ž, čudotvorka	- m, onaj koji stvara čuda - ž, čudotvorka	- m, onaj koji ima moć da čini čuda - ž, čudotvorka; čudotvornica	- im. m. osoba koja stvara čuda - im. ž. žena koja stvara čuda (čudotvorka)	- im. m. onaj koji stvara čuda - im. ž. ž. moc. par od <i>čudotvorac</i> (čudotvorka)
<i>dadilja</i>	- m / ¹³ - žena koja se brine o djeci u obitelji koje je zaposlena	- m / - žena zaposlena u obitelji da se brine o djeci	- m / - žena koja se brine o djeci u obitelji koje je zaposlena	- m / - im. ž. osoba koja se brine o djeci u obitelji koje je zaposlena	- m / - im. ž. ona koja brine o djeci u obitelji koje je zaposlena
<i>delinkvent</i> <i>delinkvent</i> <i>delinkvent</i> <i>delinkventica</i> <i>a</i> <i>delinkventica</i> <i>a</i> <i>delinkventkinja</i> <i>a</i>	-m, počinitelj delikta (delinkvent) -ž, delinkventica a/ delinkventkinja a	-m, osoba koja je učinila delikt (delinkvent) - ž, delinkventica a	m,prijestupnik, zločinac (delinkvent) -ž, delinkventica, delinkventkinja	/	- im. m. počinitelj delikta (delinkvent) - im. ž. ž. moc. par od <i>delinkvent</i> (delinkventica)
<i>detektiv</i>	- m, policijski službenik u	- m, tajni policajac koji prikuplja	-m, policijski službenik u civilu	- im. m. osoba koja se bavi istragom	- im. m. policijski službenik u

¹³ m / - izostanak muškoga mocijskoga parnjaka

<i>detèktīvka</i>	civilu - /	podatke - ž /	- ž, detèktīvka	- im. ž. žena koja se bavi istragom okolnosti, dokaza i osoba	civilu - im. ž. ž. moc. par od <i>detektiv</i>
<i>diplòmat</i>	-m, onaj koji se bavi diplomatskim poslovima	- m, osoba zaposlena u diplomatskoj službi	-m, onaj koji se bavi diplomatskim poslovima	- im. m. osoba koja je u diplomatskoj službi	- im. m. onaj koji je u diplomatskoj službi
<i>diplòmatkinj a</i>	-ž, diplomatinja	- ž, diplomatinja	-ž, diplomatinja	- im. ž. žena koja je u diplomatskoj službi	- im. ž. ž. moc. par od <i>diplomat</i>
<i>genèrāl</i>	-m, glavni, najviši vojni čin..	- m, opći naziv za više činova	-m, glavni, najviši vojni čin..	- im. m. najviši časnički čin	-im. m. najviši časnički čin
<i>generàlica</i>	- ž /	- ž /	- ž, generàlica	- im. ž. žena s činom generala	- im. ž. ž. moc. par od <i>general</i>
<i>govòrnīk</i>	-m, onaj koji dobro govori	- m, osoba koja drži javne govore	-m, onaj koji dobro govori	- im. m. osoba koja govori ili drži govor	- im. m. onaj koji govori
<i>gòvōrnica</i> <i>gòvornica</i> <i>govòrnica</i> <i>govoritèljica</i> <i>govòritèljka</i>	-ž, govornica	- ž, govornica	- ž, govoriteljica, govoriteljka	- im. ž. žena koja govori ili drži govor (govornica)	- im. ž. ž. moc. par od <i>govornik</i> (govornica)
<i>gràđanin</i>	- m, državljanin neke države	- m, stanovnik grada	- m, državljanin neke države	- im. m. osoba koja živi u gradu	- im. m. onaj koji živi u gradu
<i>gràđānka</i>	- ž, građanka	- ž, građanka	- ž, građanka	- im. ž. žena koja živi u gradu, stanovnica grada	- im. ž. ž. moc. par od <i>građanin</i>

<i>guvérnēr</i>	- m, namjesnik, činovnik	- m, namjesnik, šef administracij e	- m, vrhovni činovnik banke	- im. m. upravitelj pokrajine ili zemlje	- im. m. upravitelj pokrajine ili zemlje
<i>guvernērka</i> <i>guvérnērka</i> <i>žena</i> <i>guverner</i>	- ž /	- ž /	- ž, guvérnērka, žena guverner	- im. ž. upraviteljica pokrajine ili zemlje (guvernērka)	- im. ž. ž. moc. par od <i>guverner</i> (guvernērka)
<i>ilegálac</i>	- m, onaj koji se bavi ilegalnim političkim radom	- m, političar koji se potajno bori protiv vlasti	- m, onaj koji se bavi ilegalnim političkim radom	/	- im. m. onaj koji se bavi ilegalnim političkim radom
<i>ilegálka</i> <i>ilègálka</i>	- ž, ilègálka	- ž, ilègálka	- ž, ilègálka		- im. ž. ž. moc. par od <i>ilegálac</i> (ilegálka)
<i>inžènjēr</i>	- m, osoba s visokom školskom spremom	- m, tehnički stručnjak koji je završio visoku školu	- m, osoba s visokom školskom spremom	- im. m. titula osobe koja je diplomirala na tehničkome fakultetu	- im. m. naslov onoga koji je diplomirao
<i>inženjērka</i> <i>inžènjērka</i>	- ž, inženjērka	- ž, inženjērka	- ž, inženjērka	- im. ž. žena koja ima titulu inženjera (inženjērka)	- im. ž. ž. moc. par od <i>inženjer</i> (inženjērka)
<i>kazalištárac</i>	- m, onaj koji se u nekom obliku bavi radom u kazalištu	- m, osoba koja radi u kazalištu	-m, onaj koji se u nekom obliku bavi kazalištem	/	- im. m. onaj koji se u kojem obliku bavi radom u kazalištu

<i>kazalištárka</i> <i>kazalištárka</i>	- ž, kazalištárka	- ž, kazalištárka	- ž, kazalištárka		- im. ž. ž. moc. par od <i>kazalištárac</i> (kazalištárka)
<i>kòpāč</i>	-m, onaj koji kopa	- m, osoba koja kopa	-m, onaj koji kopa	- im. m. osoba koja kopa	- im. m. onaj koji što kopa
<i>kopàčica</i>	- ž, kopàčica	- ž, kopàčica	- ž, kopàčica	- im. ž. žena koja kopa	- im. ž. ž. moc. par od <i>kopač</i>
<i>kùhār</i> <i>kùharica</i>	- m, onaj koji kuha jelo - ž, kùharica	- m, osoba koja sprema jelo - ž, kùharica	- m, onaj koji kuha jelo - ž, kùharica	- im. m. osoba koja kuha i priprema jelo - im. ž. žena koja kuha i priprema jelo	- im. m. onaj koji kuda i priprema jelo - im. ž. ž. moc. par od <i>kuhar</i>
<i>ličilac</i> <i>ličitèljica</i>	- m, onaj koji se bavi ličenjem - ž /	- m, obrtnik koji liči - ž /	- m, onaj koji se bavi ličenjem - ž, ličitèljica	- im. m. obrtnik koji se bavi ličenjem - ž /	- im. m. onaj koji se bavi ličenjem - im. ž. ž. moc. par od <i>ličilac</i>
<i>ljèkārnik</i> <i>ljèkārnica</i>	- m, onaj koji radi u ljekarni - ž, ljèkārnica	- m, zdravstvenik koji pripravlja i izdaje lijekove - ž, ljèkārnica	m, onaj koji radi u ljekarni - ž, ljèkārnica	- im. m. osoba koja je završila farmaceutski fakultet i radi u ljekarni - im. ž. žena koja je završila farmaceutski fakultet	im. m. osoba koja je završila farmaceutski fakultet i radi u ljekarni - im. ž. ž. moc. par od <i>ljekarnik</i>
<i>mandàtār</i>	- m, onaj koji je dobio	- m, osoba koja je	- m, onaj koji je dobio mandat	/	- im. m. onaj koji je dobio

<i>mandatárka</i> <i>mandàtārka</i>	mandat - ž /	dobila mandat - ž /	- ž, mandàtārka		mandat - im. ž. ž. moc. par od <i>mandatar</i> (mandatárka)
<i>màsēr</i> <i>masérka</i> <i>màsērka</i>	- m, onaj koji obavlja masažu - ž /	- m, muškarac koji se bavi masažom - ž, màsērka	- m, onaj koji obavlja masažu - ž, màsērka	- im. m. osoba koja masira - im. ž. žena koja masira (masérka)	- im. m. onaj koji obavlja masažu - im. ž. ž. moc. par od <i>maser</i> (masérka)
<i>mòrnār</i> <i>mornàrica</i>	- m, član brodske posade - ž /	m, član brodske posade - ž /	- m, član brodske posade - ž, mornàrica	- im. m. član brodske posade - ž /	- im. m. član brodske posade - ž /
<i>nàdničār</i> <i>nàdničārka</i>	- m, onaj koji radi za nadnicu - ž, nàdničārka	- m, najamnik koji radi za nadnicu - ž, nàdničārka	- m, onaj koji radi za nadnicu - ž, nàdničārka	- im. m. osoba koja radi za nadnicu - im. ž. žena koja radi za nadnicu	- im. m. onaj koji radi za nadnicu - im. ž. ž. moc. par od <i>nadničar</i>
<i>òrāč</i> <i>oràčica</i>	- m, onaj koji ore - ž, oràčica	m, čeljade koje ore - ž, oràčica	- m, onaj koji ore - ž, oràčica	- im. m. čovjek koji ore - im. ž. žena koja ore	- im. m. onaj koji ore - im. ž. ž. moc. par od <i>orač</i>
<i>padobrānac</i>	- m, onaj koji se spušta padobrano	- m, vojnik ili sportaš koji skače iz zrakoplova	- m, onaj koji se spušta padobranom	- im. m. osoba koja skače s padobranom	- im. m. onaj koji se spušta padobranom

<i>padobráňka</i> <i>padòbrāňka</i>	m - ž, padòbrāňka	- ž, padòbrāňka	- ž, padòbrāňka	- im. ž. žena koja skače s padobranom (padòbrāňka)	- im. ž. ž. moc. par od <i>padobranac</i> (padobráňka)
<i>pedikēr</i> <i>pedikērka</i> <i>pedikērka</i>	- m, osoba koja stručno obavlja njegu stopala - ž, pedikērka	- m, radnik ili obrtnik koji njeguje stopala i nokte - ž, pedikērka	- m, osoba koja stručno obavlja njegu stopala i nokata - ž, pedikērka	/	- im. m. onaj koji stručno obavlja njegu stopala i nokata na prstima nogu - im. ž. ž. moc. par od <i>pediker</i> (pedikērka)
<i>pèkār</i> <i>pèkarica</i>	- m, onaj koji po zanimanju mijesi, peče - ž /	- m, obrtnik koji mijesi, peče i prodaje - ž, pèkarica	- m, onaj koji po zanimanju mijesi, peče - ž, pèkarica	- im. m. obrtnik koji mijesi, peče i prodaje - im. ž. obrtnica koja mijesi, peče i prodaje	- im. m. onaj koji po zanimanju mijesi, peče - im. ž. ž. moc. par od <i>pekar</i>
<i>pòrtīr</i> <i>portírka</i> <i>pòrtírka</i>	- m, vratar, čuvar - ž, pòrtírka	- m, službenik koji stalno stoji na porti - ž, pòrtírka	- m, vratar, čuvar - ž, pòrtírka	- im. m. osoba koja nadzire ulaz stranaka - im. ž. žena koja nadzire ulaz stranaka (pòrtírka)	- im. m. osoba koja nadzire ulaz stranaka u koju ustanovu - im. ž. ž. moc. par od <i>portir</i> (portírka)
<i>poslužitelj</i>	- m, podvornik	- m, osoba koja	- m, podvornik	- im. m. osoba koja koga ili što	- im. m. osoba koja koga ili

<i>poslužiteljica</i>	- ž /	poslužuje za stolom - ž /	-ž, poslužiteljica	poslužuje - im. ž. žena koja služi jelo	što poslužuje - im. ž. ž. moc. par od <i>poslužitelj</i>
<i>prometnik</i>	- m, onaj koji otprema vlakove	- m, željeznički službenik	- m, onaj koji otprema vlakove	- im. m. prometni policajac koji održava red	- im. m. prometni policajac koji održava red
<i>prometnica</i>	- ž /	- ž /	- ž /	- im. ž. prometna policajka	- im. ž. ž. moc. par od <i>prometnik</i>
<i>reporter</i>	- m, onaj koji piše reportaže	- m, izvjestitelj, dopisnik	- m, onaj koji piše reportaže	- im. m. osoba koja šalje novinska izvješća s terena	- im. m. onaj koji radi reportaže
<i>reporterka</i> <i>reporterka</i>	- ž, reporterka	- ž, reporterka	- ž, reporterka	- im. ž. žena koja šalje novinska izvješća s terena (reporterka)	- im. ž. ž. moc par od <i>reporter</i> (reporterka)
<i>rob</i>	- m, biće koje ovisi o gospodaru	- m, čovjek koji je radio kod robovlasnika	- m, biće koje ovisi o gospodaru	- im. m. osoba koja u potpunosti ovisi o gospodaru	- im. m. osoba koja u potpunosti ovisi o gospodaru
<i>robinja</i> <i>röpkinja</i>	-ž, robinja/ röpkinja	- ž, robinja	-ž, robinja (röpkinja)	- im. ž. žena koja ovisi o gospodaru (robinja/röpkinja)	- im. ž. ž. moc. par od <i>rob</i> (robinja/röpkinja)
<i>satnik</i>	-m i ž spol, zapovjednik satnije	- m, časnički čin kopnene vojske	-m, zapovjednik satnije	- im. m. niži časnički čin	- im. m. najviši od nižih časničkih činova

<i>sàtnica</i>	- ž /	- ž /	- ž, sàtnica	- im. ž. žena s činom satnika	- im. ž. ž. moc. par od <i>satnik</i>
<i>spàvāč</i> <i>spavàčica</i>	- m, onaj koji spava -ž spol + spavàčica	- m, čeljade koje spava - ž, spavàčica	- m, onaj koji spava - ž, spavàčica	- im. m. osoba koja spava - im. ž. žena koja spava	- im. m. onaj koji spava -im. ž. ž. moc. par od <i>spavač</i>
<i>stànār</i> <i>stanárka</i> <i>stànārka</i>	- m, onaj koji stanuje u stanu - ž spol + stànārka	- m, osoba koja stanuje u iznajmljeno m stanu - ž, stànārka	- m, onaj koji živi u stanu - ž, stànārka	- im. m. osoba koja živi u stanu - im. ž. žena koja živi u stanu (stanárka)	- im. m. onaj koji živi u stanu -im. ž. ž. moc. par od <i>stanar</i> (<i>stanárka</i>)
<i>strjèličār</i> <i>strèličār</i> <i>strjèličārka</i> <i>strèličārka</i>	- m, onaj koji se bavi streličarstvom (strèličār) - ž spol + strèličārka	/	- m, onaj koji se bavi streličarstvom (<i>strèličār</i>) - ž, strèličārka	- im. m. osoba koja se bavi strjeličarstvom (strjèličār) - im. ž. žena koja se bavi strjeličarstvom (strjèličārka)	- im. m. onaj koji se bavi strjeličarstvom (strjèličār) - im. ž. ž. moc. par od <i>strjeličar</i> (strjèličārka)
<i>školárac</i> <i>školárka</i> <i>školàrica</i> <i>škòlārka</i>	- m, onaj koji ide u školu - ž, školàrica	- m, mlado čeljade koje pohađa školu - ž, školárka	- m, onaj koji ide u školu - ž, školàrica	- im. m. dječak koji ide u školu - im. ž. djevojčica koja ide u školu (škòlārka)	- im. m. onaj koji ide u školu - <i>školàrica</i> – im. ž. ž. moc par od <i>školamac</i> (školárka)
<i>špijūn</i>	- m, onaj koji tajno	- m, osoba koja tajno	- m, onaj koji tajno prikuplja	- im. m. osoba koja za svoju	- im. m. onaj koji tajno

<i>špijúnka</i> <i>špijūnka</i>	prikuplja podatke - ž /	pribavlja obavijesti - ž, špijūnka	podatke - ž, špijūnka	službu tajno prikuplja podatke - im. ž. žena koja za svoju službu tajno prikuplja podatke (špijūnka)	prikuplja podatke - im. ž. ž. moc. par od <i>špijun</i> (špijūnka)
<i>tàlac</i> <i>tàokinja</i>	- m, osoba predana sporazumno - ž spol + talac	- m, vojnik koji je uhićen - ž /	- m, osoba predana sporazumno - ž, /	- im. m. osoba koja je silom zadržana - ž /	- im. m. onaj koji je silom zadržan - im. ž. ž. moc. par od <i>talac</i>
<i>teorètičār</i> <i>teorètičārka</i>	- m, osoba koja se bavi teorijom - ž, teorètičārka	- m, znanstvenik koji se bavi teorijom - ž, teorètičārka	- m, onaj koji se bavi teorijom - teorètičārka	- im. m. znanstvenik koji se bavi teorijom - im. ž. znanstvenica koja se bavi teorijom	- im. m. onaj koji se bavi teorijom - im. ž. ž. moc. par od <i>teoretičār</i>
<i>tkàlac</i> <i>tkàlja</i> <i>tkàlja</i>	- m, onaj koji se bavi tkanjem - ž, ona koja tka (tkàlja)	- m, čeljade koje tka - ž, tkàlja	- m, onaj koji se bavi tkanjem - ž, tkàlja	- im. m. osoba koja tka - im. ž. žena koja tka (tkàlja)	- im. m. onaj koji tka - im. ž. ž. moc. par od <i>tkalac</i> (tkàlja)
<i>tréner</i> <i>trénerica</i> <i>trénērka</i>	- m, onaj koji vježba sportaše - ž spol + tréner	- m, športski stručnjak - ž /	- m, onaj koji vježba sportaše - ž, trénērka	- im. m. osoba koja trenira koga - im. ž. žena koja trenira koga	- im. m. onaj koji trenira koja - im. ž. ž. moc. par od <i>trener</i>

<i>vèzilac</i> <i>vezitèljica</i>	/	/	- m / - z, vèzilja, ona koja veze	- m / - im. ž. žena koja veze, vezilja	- m / - im. ž. ona koja veze
<i>vijècniĉk</i> <i>vijècnica</i>	- m, član vijeća - ž spol + vijećnica	- m, član vijeća - ž /	- m, član vijeća - ž, vijècnica	- im. m. član vijeća - im. ž. članica vijeća	- im. m. onaj koji je član vijeća - im. ž. ž. moc. par od <i>vijècniĉk</i>
<i>vjèžbeniĉk</i> <i>vjèžbenica</i>	- m, početnik, pripravnik - ž /	- m, početni službenik - ž /	- m, početnik, pripravnik -ž, vjèžbenica	- im. m. početnik u činovničkoj službi - ž /	- im. m. početnik u činovničkoj službi -im. ž. ž. moc. par od <i>vjèžbeniĉk</i>
<i>vòjniĉk</i> <i>vojniĉkinja</i>	- m, onaj koji služi u vojsci - ž spol + vojnĉkinja	- m, vojna osoba bez obzira na čin - ž /	- m, onaj koji služi u vojsci - ž, vojniĉkinja	- im. m. osoba koja služi vojsci - im. ž. žena koja služi vojsci	- im. m. onaj koji služi u vojsci - im. ž. ž. moc. par od <i>vojniĉk</i>
<i>zàpisniĉar</i> <i>zàpisniĉarka</i>	- m, onaj koji zapisuje - ž, zàpisniĉark a	- m, službenik koji vodi zapisnik - ž, zàpisniĉarka	- m, onaj koji vodi zapisnik - ž, zàpisniĉarka	- im. m. osoba koja vodi zapisnik - im. ž. žena koja vodi zapisnik	- im. m. onaj koji vodi zapisnik - im. ž. ž. moc. par od <i>zàpisniĉar</i>

Tablica 4. pokazuje nam navođenje mocijskih parnjaka u suvremenim hrvatskim jednojezičnim rječnicima. Prvi analizirani VA-RHJ iz 1998. godine nema sve primjere ženskoga mocijskoga parnjaka (*admiralica, časnica, generalica, liĉiteljica, mornarica, pekarica, poslužiteljica, prometnica* i *vježbenica*), a neki primjeri

uopće nisu zastupljeni u rječniku (*babica* i *vezilac*). Zanimljivo je da taj rječnik sve navedene primjere navodi pod jednom rječničkom natuknicom. Ženski mocijski parnjak, ako ga ima, navodi u produžetku rječničke natuknice s time da on uopće nije pojašnjen nego samo naveden, npr.:

ròb m (ž spol + ropkinja/robinja) < nom. mn robovi > 1. pov. ljudsko biće koje u potpunosti ovisi o gospodaru, robovlasniku, koji može njime raspolagati kao sa svakom stvari 2. pren. a. pokorna osoba koja neprekidno radi šutke podnoseći obespravljenost i nepravde b. čovjek koji nema mogućnosti ni prava uživati građanska prava 3. onaj koji bez otpora podnosi čiju vlast.

stànār m (ž spol + stanarka) < gen. jed stanara > onaj koji stanuje u stanu (u odnosu na vlasnika kuće)

RHJ-LZ (2000.) rječničke natuknice navodi kao i Anićev rječnik iz 1998. godine. Ženski su mocijski parnjaci, ako su navedeni, navedeni bez dodatnoga pojašnjenja. Istraživanjem mocijskih parnjaka u tome rječniku uočili smo da je izostavljen pozamašan broj ženskih mocijskih parnjaka (*bilježnica*, *časnica*, *vojnkinja*, *trenerica*, *poslužiteljica*, *mornarica* i dr.) što svakako nije preporučljivo jer sve te imenice imaju svoje mocijske parnjake.

HER (2002.) rječničke natuknice oblikuje u tvorbeno-značenjske grozdove. Svaki je ženski mocijski parnjak samo naveden, bez dodatnoga pojašnjenja i navodi se pod odgovarajućom osnovnom natuknicom. Neki su primjeri u tome rječniku, za razliku od Anićeva, prisutni, ali su pod drugačijim rječničkim natuknicama. U tome smo rječniku našli potvrdu ženskoga mocijskoga parnjaka imenice *pekar* (*pekarica*) dok za muški rod nismo pronašli potvrdu imenice *vezilac*, a ženski mocijski parnjak kao *vezilju*, a ne *veziteljicu*. U tome smo rječniku pronašli potvrdu ženskoga mocijskoga parnjaka za imenicu *vježbenik* (*vježbenica*).

ŠRHJ (2012.) pokazuje izuzetan pomak u mocijskim parnjacima. Svaki je mocijski parnjak, i muški i ženski, napisan kao samostalna rječnička natuknica s pojašnjenjem pojedinih primjera, ali se ne navodi da je to ženski mocijski parnjak. U tome rječniku nismo pronašli potvrdu ženskoga mocijskoga parnjaka za imenicu *ličilac* i *mornarica*, a za primjer *rob* – *robinja/ropkinja* nalazimo samo *robinja* uz koju se navodi sin. *ropkinja*. Za primjere *govornica*, *prometnica* i *satnica* pronašli smo više

značenja. U situacijama kada određena riječ ima više značenja, tada su obje riječi napisane samostalno sa svojim značenjima, a to možemo vidjeti na primjerima:

gòvòrnica im. ž – žena koja govori ili drži govor; žena koja se služi kojim jezikom, koja zna koji jezik.

govòrnica im. ž. – mjesto s kojega se drži govor; telefonska kabina s telefonom namijenjena javnoj uporabi.

Posljednji rječnik VRH (2015.) pokazuje najznačajniji pomak u razvoju i tvorbi mocijskih parnjaka. U tome rječniku nismo pronašli potvrdu ženskoga mocijskoga parnjaka za riječ *mornar*. Za riječ *vezilja* i *dadilja* nalazimo samo ženski rod, a za primjer *poslužitelj* istovrijednicu *poslužilac*. Taj rječnik navodi svaki mocijski parnjak kao zasebnu rječničku natuknicu, dodajući i potvrdu da je neka riječ ženski mocijski parnjak neke druge, a to možemo vidjeti na primjeru:

bórac im m <bórac; G -rca, V bôrče; mn N -rci, G bôrācā> 1. VOJN onaj koji sudjeluje u borbi [*bivši borac; borac domovinskoga rata*] - ratnik, bojovnik, boritelj, branitelj, vojnik (1 c) **borac u prvim redovima** = jurišnik; **stari borac** = veteran; 2. onaj koji zagovara, zastupa koga, koji se zalaže za što [*borac za mir; borac za ljudska prava*] – pobornik, zagovornik; 3. onaj koji sudjeluje u natjecanju, koji se natječe – natjecatelj, takmac; 4. RAZG onaj koji se bori za svoje ideje, interese, koji ne posustaje pred poteškoćama; **Sin borilac**

bòrkinja im ž <bòrkinja; G -ē; mn G -īnjā> **ž moc par** od borac **a.** (1) – ratnica; **b.** (2) zagovornica; **c.** (3) natjecateljica; *bòrkinjin (bòrkinjina, bòrkinjino) prid*

ministràntica im ž <ministràntica // minìstrantica; G -ē; mn G -īcā> **ž moc par** od ministrant; ministrantičin (ministràntična, ministràntičino) // minìstrantičin *prid*

generàlica im ž <generàlica; G -ē; mn g -īcā> VOJN **1. ž moc par** od general; **2.** generalova žena; generàličin (generàličina, generàličino) *prid*

Istraživanjem smo mocijskih parnjaka u suvremenim hrvatskim jednojezičnim rječnicima željeli pokazati koliko su mocijski parnjaci zastupljeni u hrvatskoj suvremenoj leksikografiji. Iz tablice možemo vidjeti da je od 1998. do 2015. godine

vidljiv napredak i zastupljenost ženskoga mocijskoga parnjaka u rječničkoj natuknici. Broj se izostavljenih mocijskih parnjaka gotovo izgubio čemu nam svjedoči VRH. Svaki je mocijski parnjak, u imenica koje ga imaju, naveden. Ženski su mocijski parnjaci navođeni različito, kao *ženska osoba*, *žena*, *ona koja* i sl. HER i VA-RHJ ženski mocijski parnjak navode u sklopu rječničke natuknice, ne pojašnjavajući ga. Primjer je zapisan u ženskome rodu, a uz njega stavljaju samo oznaku ž. VRH i ŠKHJ ženske mocijske parnjake navode kao zasebne natuknice opisujući ih kao *žena* ili kao *ženski mocijski parnjak* (*im. ž. žena koja vodi zapisnik, im. ž. ž. moc. par od zapisničar*).

Istraživanjem smo pokušali rasvijetliti da je mocijska tvorba kao leksikografski problem doživjela veliki pomak i nalazi se na dobrome putu k uspješnome rješenju. U posljednjem analiziranom rječniku vidimo da su brojne nedoumice riješene navođenjem mocijskoga parnjaka kao samostalne rječničke natuknice. Time se uvodi naglasno razlikovanje između riječi koje se jednako pišu, a različito izgovaraju, ali se i otvara prostor navođenju mogućih tvorenic, sveza riječi kao i potpuna morfološka obrada natuknice. Taj nam je tablični prikaz pohvalan rezultat napredovanja hrvatskoga jezikoslovlja i osluškivanja potreba govornika hrvatskoga jezika.

9. MOCIJSKI PARNJACI U UPORABI

U drugome ćemo dijelu istraživanje pokazati kakvo je stanje u hrvatskome društvu s obzirom na uporabu mocijskih parnjaka. Istraživanje nas je leksikografske građe potaknulo na istraživanje njihove uporabu u regionalnim novinama i na različitim portalima jer se mocijski parnjaci u rječnicima pravilno navode tek od VRH-a. U radu je bilo riječi o ženskoj feminističkoj kritici i o slaboj zastupljenosti ženskoga mocijskoga parnjaka u svakodnevnim tekstovima i komunikaciji. Ovim ćemo istraživanjem pokušati pokazati da se stanje u hrvatskome jeziku i pismu uvelike promijenilo. Žene u društvu postaju ravnopravne muškarcima, u svakodnevnim zadacima, ali i u govoru i pismu. U društvu više ne postoje isključivo muški ili ženski poslovi. I jedni i drugi obavljaju obje vrste poslova, nekada su postojali samo *general*, *direktor*, *zastupnik*, *mornar*, *polica*, *vojnici* i dr., a danas su i *direktorice*, *mornarice*, *polica*, *generalice*... U prilog tome zasigurno ide i sve prisutnije jezično savjetništvo koje nastoji rasvijetliti sve jezične nedoumice u govornika. Prateći

potrebe govornika savjetnici nude brojne savjete kojima nastoje riješiti nedoumice. Pretražujući i analizirajući portale, u razdoblju od 2015. do 2017. godine, *Studentski hr. Moj faks, Connect portal, županijski list Glas Slavonije* te internetske stranice *Hrvatskoga Sabora, HRT-a, RTL-a, MUP-a, OŽB Vinkovci i KBC-a Osijek* željeli smo istražiti kakva je uporaba ženskoga mocijskoga parnjaka kada se radi o određenoj osobi u jednini, ali i kakvo je stanje uporabe mocijskoga parnjaka kada se radi o osobama obaju spolova u množini. Te smo portale odabrali jer smo željeli pokazati koliko studenti znaju o tvorbi i uporabi mocijskih parnjaka i tvore li ih pravilno u svojim publicističkim tekstovima. Portale smo odabrali jer živimo u svijetu kada mediji preuzimaju sve veću ulogu u društvu i imaju veliki utjecaj na razvoj pismenosti kod mladih. S navedenih smo portala prikupljali podatke ponajviše iz rubrika *vijesti, posao i oglasnik*. Rubrike su ciljano odabrane jer se u njima najčešće javljaju samo muški mocijski parnjaci pa smo zbog toga potaknuti prikazati stanje. Jedini novinski list koji smo odabrali i analizirali jest regionalni list *Glas Slavonije*. Taj smo list odabrali jer većina nacionalnih novina ima svoje lektore i uređivače tekstova koji prate razvoj standardnojezične norme i svoje publicističke tekstove usklađuju s njom. Primjeri iz lista, koji će biti prikazani u radu, prikupljeni su u razdoblju kao i analizirani portali.

Rezultate dijelimo u dvije skupine:

- a) uporaba ženskoga mocijskoga parnjaka kada se radi o određenoj osobi u jednini
- b) uporaba mocijskoga parnjaka kada se radi o osobama obaju spolova u množini.

U primjerima uporabe ženskoga mocijskoga parnjaka kada se radi o ženskoj osobi u jednini uočavamo pravilnost uporabe muškoga i ženskoga mocijskoga parnjaka. Ženski se mocijski parnjak uvijek rabi kada se govori o ženskoj osobi u jednini, a to možemo vidjeti na primjerima:

Puštanje Miškovića na slobodu potvrdila nam je i sutkinja Sanja Katušić-Jergović, glasnogovornica Vrhovnog suda. (GS, 7. 5. 2017.)

Dosadašnja ravnateljica Doma zdravlja Županja, Luca Lešić, kojoj mandat istječe sljedeći mjesec, tu će dužnost obnašati i u sljedećem četverogodišnjem razdoblju. (GS, 8. 5. 2017.)

Doc. dr. art. Ines Matijević Cakić, kao mentorica vodila je izložbu "Susreti u nastajanju", na kojoj su predstavljena djela 20-ak studentica Likovne kulture, lišena tematike i promišljena kroz ideju susreta različitosti. (GS, 11. 5. 2017.)

U ulozi predstavljачice ovaj put našla se ugledna jezikoslovka i sveučilišna profesorica Sanda Ham, koja se s autoricom godinama poznaje, a blisko su se upoznale u Vinkovcima 2010. (GS, 11. 5. 2017.)

Ivana Šojat, koja kao prevoditeljica poznaje tuđe jezike, u svojem se jeziku ostvaruje i smatra jezik dijelom svojega nacionalnoga identiteta. (GS, 11. 5. 2017.)

Izložbu će otvoriti ministrica kulture, dr. sc. Nina Obuljen Koržinek. (GS, 11. 5. 2017.)

Kako bi stvorio to mjesto, Hernandez je angažirao vizualnu umjetnicu Zdravku Ivandiju Kirigin koja je osmislila vrt kao minisvemir. (GS, 12. 5. 2017.)

U nastavku su moderatorica i njezina gošća razgovarale o priči, potrebi za pričom, o njezinoj snazi i utjecaju priče na Julijanu Matanović. (GS, 12. 5. 2017.)

Tribinu će voditi prof. dr. sc. Sanda Ham s Katedre za suvremeni hrvatski jezik na Filozofskom fakultetu u Osijeku, urednica časopisa Jezik, koji čuva i unaprjeđuje kulturu hrvatskoga jezika. (GS, 13. 7. 2017.)

S obzirom na osjetljivost pitanja, nismo očekivali velik odaziv, jer to iskustvo svaka pacijentica želi što prije zaboraviti. (GS, 13. 7. 2017.)

Učiteljica Dragica Ronko, koja je s učiteljicom Nevenkom Ovčar i dvije asistentice koje u razredu rade s učenicima s posebnim potrebama sve su organizirale. (GS, 18. 5. 2017.)

U procesu, naime, nema ni bosanskohercegovačke reprezentativke Antonele Radeljić, kojoj aktualne klimatske (ne)prilike ne pogoduju za putovanja u Osijek. (GS, 18. 5. 2017.)

Iskoristila sam situaciju da postanem konobarica bar na jedan dan. (GS, 18. 5. 2017.)

Najosmašicom 2017. godine proglašena je Dora Gašparović, učenica 8.b razreda osječke OŠ Ivana Filipovića. (GS, 19. 5. 2017.)

Autorica pokazuje na uvjerljiv i nenametljiv način koliko opasnosti krije nesmotreno povodaenje za idolima. (GS, 19. 5. 2017.)

U uporabi mocijskoga parnjaka kada se radi o osobama obaju spolova u množini situacija je ponešto drugačija. Upotrebljava se isključivo muški oblik množine kao opći rod pri čemu se imenica ne veže uz konkretnu osobu, a to možemo vidjeti na prikupljenim primjerima:

Glavni će pokretač biti potrebe pacijenata za koje se skrbi i nastoji im pružiti što bolju i kvalitetniju zdravstvenu uslugu, poštivajući specifični položaj i potrebe županjske Posavine. (GS, 12. 5. 2017.)

Činjenica je da islamski doseljenici ne žele prihvatiti zakone i običaje ni jedne države u koju su se doselili, već nameću svoje običaje i način življenja u školama, poduzećima, ustanovama i u drugim prilikama. (GS, 12. 5. 2017.)

Konačne potpise za mandatara će dati do kraja tjedna nakon što pojedini zastupnici nacionalnih manjina usuglase sva stajališta s udrugama koje ih podržavaju. (GS, 13. 5. 2017.)

Od subote nije došao ni jedan vlak s migrantima, a jedino je u sektoru 3 smješteno nešto više od 300 njih koji su u postupku remisije - vraćeni su iz Slovenije i čekaju povratak u Srbiju te dalje prema zemljama iz kojih su došli. (GS, 13. 5. 2017.)

Sukladno povećanju proizvodnje za 2016., povećan je i broj zaposlenih radnika u odjelu proizvodnje. U tvornici je trenutačno više od 400 zaposlenika, a među njima je i više od 160 radnika na određeno vrijeme. (GS, 15. 5. 2017.)

Dio novca koji zatvorenici zarade ide njima, ostalo se ulaže u poboljšanje uvjeta života u zatvoru, čime se smanjuju ukupni troškovi iz državnog proračuna, a podiže kvaliteta života. (GS, 15. 5. 2017.)

Građani će moći bez najave prosvjedovati na Trgu slobode! (GS, 18. 5. 2017.)

To je kao da je Hrvatska ostala bez KBC-a Osijek (u kojem radi 515 liječnika) ili KBC-a Rijeka (u kojem je zaposleno 534 liječnika). Ukupno su u ovom razdoblju 1232 liječnika ishodila EU potvrdu, potrebnu za odlazak na rad na tržište Europske unije. (GS, 18. 5. 2017.)

Prikupljanje podataka o odnosima proizvođača lijekova s udrugama pacijenata i zdravstvenim radnicima, kao i o doprinosu zdravstvenim organizacijama početak će iduće godine, uz javnu objavu tijekom 2018., priopćio je HUP-UPL. (GS, 18. 5. 2017.)

Kadeti AK Slavonija-Žita osvojili su šest medalja na Dvoranskom atletskom prvenstvu Hrvatske u Rijeci. Sudjelovala su 224 natjecatelja iz 30 klubova, a u toj su konkurenciji osječki atletičari izborili po dva zlata, srebra i bronca. (GS, 18. 5. 2017.)

Prosvjedi su prije tjedan dana započeli organiziranjem preko društvenih mreža, dok organizatori i dalje nisu poznati, ali državni dužnosnici iz vladajuće Srpske napredne stranke optužuju oporbu i oporbene predsjedničke kandidate da stoji iza prosvjednika. (GS, 19. 5. 2017.)

U devetnaestočlanom vijeću za Pulitzerovu nagradu su prijašnji dobitnici te drugi ugledni novinari i akademici. Dobitnike odabiru uz pomoć 102 člana žirija. (GS, 19. 5. 2017.)

Osmaše, njihove ravnatelje, razrednike, profesore, stručne suradnike, roditelje, predstavnike sponzora i druge goste pjesmom je pozdravio mladi osječki pjevač... (GS, 19. 5. 2017.)

Analizirajući različite internetske portale, također smo uočili neujednačenost provođenja mocijske tvorbe kada je riječ o osobi muškoga ili ženskoga spola u natjecanjima za posao. Često se oblikom za muški rod obuhvaćaju i ženske osobe. U nekim su natjecanjima zanimanja pisana u muškome rodu, a u zagradama se navodi da se to odnosi i na muški i na ženski rod (*m/ž*). Pretražujući portale, uočili smo označivanje ženskoga mocijskoga para sufiksom *-ica* što nikako nije ekonomično, nije preporučljivo, a i zahtijeva znanje tvorbe riječi što se ne može očekivati u širokoj uporabi:

Tražimo konobara za rad u renomiranom caffe baru u Importanne Galleriji. (Studentski.hr, 22. 3. 2015)

Zapošljavanje djelatnika na određeno vrijeme. (MojFaks, 24.7. 2015.)

Zapošljavanje administratora, radno vrijeme prema dogovoru. (Connect portal, 21. 9. 2015)

Potreban nam je odgovoran student, sa B kategorijom, za potrebe pakiranja i dovoza-odvoza materijala unutar Zagreba. (Studentski.hr, 9. 3. 2016.)

Dolaskom sezone zapošljava repcionara. Rad je organiziran u tri smjene, iskustvo nije bitno. (MojFaks, 22. 4. 2016.)

Tražimo volontere za pisanje i prijevod tekstova, poželjni su volonteri novinarstva, ali su dobrodošli svi oni koje zanima ova tematika. (Studentski.hr, 10. 11. 2016.)

Tražimo: Konobar (m/ž) za rad u kafiću. (Studentski.hr, 2. 3. 2017.)

Zapošljavanje: Radnik/ca u Turističkoj agenciji. (Connect portal, 4. 4. 2017.)

Natječaj za djelatnicu/ka za rad u juice baru u Dubrovniku. (Connect portal, 6. 4. 2017.)

HITNO! Za sezonu potreban kuhar/-ica. Rad na određeno, vrijeme rada po dogovoru. (MojFaks, 15. 5. 2017.)

Pohvalno je to što u zvanjima liječnica, novinarki, životopisima političarki i dr. vidimo dosljednu uporabu ženskih mocijskih parnjaka. Navedene smo primjere preuzeli sa službenih stranica MUP-a, Sabora, OŽB-a, KBC-a Osijek, a njima smo željeli pokazati kako žene misle o sebi:

diplomirana ekonomistica; doktorica društvenih znanosti; docentica; profesorica engleskoga jezika i književnosti; magistrica prava; diplomirana pravica, inženjerka prometa; diplomirana inženjerka arhitekture; magistra ekonomije, sveučilišna specijalistica ekonomije; potpredsjednica Vlade i ministrica gospodarstva; glasnogovornica; voditeljica odjela za izvještajnu analitiku i odnose s javnošću; načelnica; novinarka i voditeljica; voditeljica i urednica; glavna urednica; vršiteljica dužnosti glavnoga urednika; predstojnica Ureda glavnoga ravnatelja HRT-a...

Iako je uvriježeno pisanje ženskih mocijskih parnjaka uz konkretna imena, naišli smo i na neka odstupanja:

glavni fizioterapeut odjela; profesor logoped; viši nutricionist – dijetetičar.

Iz rezultata prikupljenih u *Glasi Slavonije* i na različitim internetskim portalima uočavamo da je pravilna uporaba mocijskih parnjaka kada je riječ o određenoj osobi, a kada se radi o općem značenju, upotrebljava se muški rod. To je vjerojatno

posljedica toga što takvi tekstovi moraju biti sažeti, kratki i jasni, a dodatnom bi se uporabom ženskoga mocijskoga parnjaka narušila ekonomičnost teksta (*Tražimo volontere/volonterke za pisanje i prijevod tekstova, poželjni/poželjne su volonteri/volonterke novinarstava, ali su dobrodošli/dobrodošle svi/sve oni/one koje zanima ta tematika.*). Nedosljedno provođenje ženskih mocijskih parnjaka iz različitih razloga ipak pokazuje značajan pomak i želju za ostvarivanjem jezične ravnopravnosti. U analizi je uočeno kakvo mišljenje žene imaju o sebi, a to je da su ravnopravne muškarcima. Danas imamo *liječnice, docentice, profesorice, voditeljice, urednice* i dr., a upravo je to jedan od važnih dokaza napretka hrvatskoga društva k ravnopravnosti u rodu i spolu.

10. ZAKLJUČAK

Cilj je ovoga rada bio istražiti i opisati mocijsku tvorbu u hrvatskome standardnom jeziku. Budući da su imenice polazišna točka u proučavanju mocijske tvorbe, u radu smo pokazali osnovne osobine i podjelu imenica. U hrvatskome jeziku postoje tri roda, a rod kao gramatičku kategoriju imaju sve promjenljive vrste riječi hrvatskoga jezika. U radu smo prikazali rod kao gramatičku i kao leksičku osobinu pri čemu smo se više osvrnuli na rod kao imenički vid. Sve smo primjere potkrijepili najvažnijim suvremenim hrvatskim priručnicima, u prvome su to redu gramatike.

Rod ima veze sa spolom, ali nisu sve riječi u hrvatskome jeziku tako raspoređene. S obzirom na to posebnu smo pozornost pridali imenicama kolebljiva roda jer se kod njih javlja mogućnost nepodudaranja leksičkoga i gramatičkoga roda. Zbog takva se nepodudaranja najčešće upotrebljava muški rod koji se smatra generičkim muškim rodom, a feminističke su kritike i njihove predstavnice pokušale ukazati na položaj žene u društvu, ali i težnju za ravnopravnost u rodu i spolu. U hrvatskome jeziku postoji više kriterija prema kojima se dodjeljuje rod imenicama i prema njima se riječi razvrstavaju u rodove. Ta se kategorija najbolje određuje na sintaktičkoj razini koja je u neraskidivoj vezi sa sročnošću koja ovisi o upravljanju. Analizirajući različite vrste sročnosti u imenicama kolebljiva roda, mogli smo vidjeti da je u praksi prisutan veći broj nepravilnosti što dovodi i do kolebanja u sročnosti.

Proučavajući i analizirajući mocijsku tvorbu i pojmove vezane uz navedeni tvorbeni proces, uočili smo da se mocija najčešće opisuje u okviru sintagme mocijska tvorba. Posebno smo opisali razliku između spola i roda u imenicama tvorenima mocijskom tvorbom pri čemu je opreka po spolu problem mocije, a opreka po rodu problem fleksije. U mocijskoj tvorbi važno mjesto zauzimaju mocijski sufiksi koji sudjeluju u tvorbi ženskoga i muškoga mocijskoga parnjaka. Opisujući mocijske sufikse, koje smo podijelili s obzirom na rod, uočili smo da svi sufiksi nisu jednako plodni pa su tako najplodniji sufiksi muškoga roda *-ač*, *-ar*, *-aš*, *-ist*, *-(a)c*, *-nik*, *-telj*, a ženski *-a*, *-ica*, *-inja* i dr. Činjenicu da su u mocijskoj tvorbi imenice muškoga roda ishodišne, a imenice ženskoga roda sekundarne potvrđuje prevlast tvorbe deriviranih ženskih mocijskih parnjaka. Ta je vrsta tvorbe pomaknula svoje granice jer žene danas osvajaju gotovo sva područja djelatnosti i u njima se njihovo zvanje nastoji tvorbeno označiti. Mocijskom se tvorbom upravo bogati korpus hrvatskoga jezika.

U radu smo analizirali mocijsku tvorbu i sa stajališta leksikografije gdje se javljaju problemi. Mocijski bi se parnjaci u rječnicima trebali navoditi jer se u njima javljaju normativni problemi. U izvođenju se pridjeva često griješi, a taj bi problem uvelike riješilo navođenje mocijskih parnjaka kao samostalnih natuknica. Ipak, mocijske parnjake nije moguće uvijek tvoriti jer postoje ograničenja koja mogu biti društvene ili biološke naravi pa se tada susrećemo samo s jednim leksemom (*dojilja, dadilja, primalja*). O mocijskoj tvorbi u svakodnevnoj uporabi važno je reći da se s mocijskim parnjacima srećemo vrlo rano, još u djetinjstvu čime se potvrđuje njihova važnost i potreba. Hrvatski je jezik pogodan za ravnopravnost spolova na jezičnoj razini jer u većini primjera ima izraze za osobe ženskoga i muškoga spola. To je zanimljiva činjenica jer žene nisu obavljale sve poslove kao i muškarci pa donedavno nisu postojali mocijski parnjaci za neka zanimanja. Kako se u društvu mijenja stanje, tako dolazi i do promjena u jeziku. Zbog potrebe društva dolazi i do potrebe stvaranja odgovarajućih parnjaka za zanimanja. Poteškoća u hrvatskome jeziku naravno ima i danas jer ti problemi nisu u potpunosti riješeni. Malo je takvih primjera u jeziku koje nemaju odgovarajuće oblike za neke imenice (*kupac, borac, dadilja, primalja*) iz bioloških ili socioloških razloga ili je pak njihovo značenje već zauzeto. U prilog svemu ovome ide i uspješan razvoj hrvatskoga jezičnoga savjetništva koji prati potrebe govornika hrvatskoga jezika nudeći brojne savjete u priručnicima (*Jezični savjeti, Hrvatski u praksi, Jezični savjetnik: iz prakse u praksu, Hrvatski jezični savjeti*), ali i na internetskim portalima (*Jezični priručnik Coca-Cole HBC Hrvatska, Bolje je hr., Bujica riječi*). Ženski su mocijski parnjaci i njihova zastupljenosti u društvu razvojem jezičnoga savjetništva, objavljivanjem radova i razvojem svijesti te potreba govornika napokon na pravome putu k ravnopravnosti, u leksikografiji i u praksi.

U istraživačkome dijelu rada cilj je bio istražiti zastupljenost mocijskih parnjaka u suvremenih hrvatskim jednojezičnim rječnicima. Za to smo istraživanje odabrali pet suvremenih rječnika i u tabličnome smo prikazu pokazali da se stanje zastupljenosti mocijskih parnjaka mijenja. Mocijski parnjaci u starijim izdanjima hrvatskih rječnika gotovo nisu bili navođeni dok u najnovijem suvremenom rječniku mocijske parnjake nalazimo i kao samostalne rječničke natuknice. Tim smo istraživanjem bili potaknuti proučiti kakva je stvarna uporaba mocijskih parnjaka na internetskim portalima, u regionalnim novinama i službenim stranicama Sabora, MUP-a, HRT-a, RTL-a, NOVE TV, OŽB Vinkovci i KBC-a Osijek. Istraživanjem smo dobili rezultate koji pokazuju da

su ženski morfološki parnjaci u pravilnoj uporabi uvijek kada je riječ o ženskoj osobi. Izuzetak čine množinski oblici kada je riječ i o muškoj i o ženskoj osobi kada se upotrebljava muški rod kao generički i opći rod. Uporaba je još uvijek nedosljedna i ne preporučuje se uvijek, osim ako se radi o određenoj osobi jer time jezik gubi svoju ekonomičnost i funkcionalnost. Bez obzira na to, važno je istaknuti da su zanimanja žena pisana u skladu s jezikoslovnim priručnicima i da napokon imamo *docentice*, *doktorice*, *zubarice*, *liječnice* i dr.

LITERATURA

- Anić, Vladimir. 1984. *Rod i spol u hrvatskosrpskom jeziku: razgraničenje*. Naučni sastanak slavista u Vukove dane. Referati i saopštenje. Filološki fakultet. Beograd. 5-15.
- Anić, Vladimir. ³1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Novi Liber. Zagreb
- Babić, Stjepan i dr. 2007. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*. Nakladni zavod Globus. Zagreb.
- Babić, Stjepan. 1986. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku – nacrt za gramatiku*. JAZU. Zagreb.
- Babić, Stjepan. 1995. „Mocijska tvorba“. *Hrvatski jučer i danas*. Školske novine. Zagreb. 12-132.
- Babić, Stjepan. 1998. *Sročnost u hrvatskome jeziku*. Matica hrvatska. Zagreb.
- Babić, Stjepan. 2006. Hrvatski jezik, zakonodavstvo i ravnopravnost spolova. *Jezik*. 53/3, 81-120.
- Barić, Eugenija. 1988. Tvorbeno status ženskog mocijskog parnjaka. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. 14/1, 43-49.
- Barić, Eugenija. 1992. Naglasak u mocijskim parovima. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. 18/1, 17-42.
- Barić, Eugenija i dr. 1997. *Hrvatska gramatika*. Školska knjiga. Zagreb.
- Belaj, Branimir; Tanocković Faletar, Goran. 2014. *Kognitivna gramatika 1*. Disput. Zagreb.
- Bičanić, Ante i dr. 2013. *Pregled povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika*. Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti Croatica. Zagreb.
- Birtić, Matea i dr. 2012. *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- Breglec, Zrinka. 2015. Rod, spol i žena u hrvatskome jeziku. *Jat: časopis studenata kroatistike*. 1/2, 204-219.

Glovacki-Bernardi, Zrinka. 2008. *Kad student zatrudni – rasprava o rodnoj perspektivi*. Alfa. Zagreb.

Ham, Sanda. 2006. *Povijest hrvatskih gramatika*. Nakladni zavod Globus. Zagreb.

Hamm, Josip. 1967. *Kratka gramatika hrvatskosrpskog književnog jezika za strance*. Školska knjiga. Zagreb.

Hrvatski enciklopedijski rječnik. 2000. gl. ur. Jojić, Ljiljana; Matasović, Ranko. Novi Liber. Zagreb

Hrvatski jezik u XX. stoljeću. 2006. gl. ur. Hekman, Jelena. Matica hrvatska. Zagreb.

Jezična utakmica : zbornik radova iz Teorije jezika i Tvorbe riječi u hrvatskom jeziku studenata kroatistike Filozofskoga fakulteta u Osijeku. 2006. Gl. ur. Kuna, Branko. Filozofski fakultet Osijek. Osijek.

Jozić, Željko i dr. 2013. *Hrvatski pravopis*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

Maretić, Tomo. ³1963. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Matica hrvatska. Zagreb.

Martinović, Blaženka. 2014. *Na putu do naglasne norme*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.

Martinović, Blaženka. 2015. Od jezičnoga „pomuškarčivanja“ do jezičnoga „poženčivanja“. *Tabula: časopis Filozofskog fakulteta*. Sveučilište Jurja Dobrile u Puli. 13/1, 91-110.

Matasović, Ranko. 2008. *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Matica hrvatska. Zagreb.

Mihaljević, Milica. 2002. „Mocijska tvorba kao leksikografski problem“. *Od indoeuropeistike do kroatistike*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb. str. 361-373.

Opačić, Nives. 2009. *Reci mi to kratko i jasno: hrvatski za normalne ljude*. Novi Liber. Zagreb.

Pintarić, Neda. 1992/1993. Semantičke i gramatičke kategorije roda imenica, *Filologija*: časopis razreda za filološke znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Knj. 20/2., 351-361.

Pišković, Tatjana. 2011. *Gramatika roda*. Disput. Zagreb.

Pišković, Tatjana. 2011. Sintaktička narav gramatičkoga roda. *Filologija*. 56, 137-158.

Petrinec, Elena. 2015. *O rodu i spolu u hrvatskome standardnome jeziku*. Završni rad. Filozofski fakultet Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli. Pula.

Pranjeković, Ivo. 2013. *Gramatička značenja*. Matica hrvatska. Zagreb.

Rječnik hrvatskoga jezika. 2000. Gl. ur. Šonje, Jure. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Školska knjiga. Zagreb.

Silić, Josip. 2004. Mocijska tvorba u hrvatskome jeziku. *Riječki filološki dani 5*. Filozofski fakultet u Rijeci. Rijeka. 481-486.

Silić, Josip. 2006. Kako se uspostavlja veza gramatičkoga značenja s leksičkim značenjem. *Riječki filološki dani 6*. Filozofski fakultet u Rijeci. Rijeka. 71-79.

Silić, Josip; Pranjeković, Ivo. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*. Školska knjiga. Zagreb.

Tafra, Branka. 2005. *Od riječi do rječnika*. Školska knjiga. Zagreb.

Tafra, Branka. 2012. *Prinosi povijesti hrvatskoga jezikoslovlja*. Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 405-413.

Težak, Stjepko. 1990. *Hrvatski naš svagda(š)nji*. Školska knjiga. Zagreb

Težak, Stjepko; Babić, Stjepan. 1992. *Gramatik hrvatskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.

Veliki rječnik hrvatskoga standardnoga jezika. 2015. gl. ur. Jojić, Ljiljana. Školska knjiga. Zagreb.

Znika, Marija. 2002. *Kategorija brojivosti u hrvatskome jeziku*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

Znika, Marija. 2006. Značenjska ograničenja i morfološke paradigme. *Riječki filološki dani 6*. Filozofski fakultet u Rijeci. Rijeka. 79-87.

MREŽNA VRELA

Bolje je hrvatski!; <http://ihij.hr/clanak/bolje-je-hrvatski/141/>

Bujica riječi; <http://bujicarijeci.com/category/jezicni-savjeti/>

Connect portal – Znanost i obrazovanje; <http://portal.connect.znanost.org/>

Glas Slavonije; <http://www.glas-slavonije.hr/>

HRT; <http://www.hrt.hr/>

Hrvatski Sabor; <http://www.sabor.hr/zastupnici>

Klinički bolnički centar Osijek; <http://www.kbco.hr/>

MojFaks – portal za studente; <http://www.mojfaks.com/>

Nova TV; <https://novatv.dnevnik.hr/>

Opća županijska bolnica Vinkovci; <http://www.obvk.hr/>

RTL; <http://www.rtl.hr/>

Studentski.hr – portal namijenjen studentima; <http://studentski.hr/>

<https://www.mup.hr/>

TABLICE

Tablica 1. Odnos nominativnoga nastavka i roda

Tablica 2. Odnos sklonidbenih vrsta i rodova

Tablica 3. Rodne oznake dvorodnih i hibridnih imenica u hrvatskim jednojezičnim rječnicima

Tablica 4. Mocijski parnjaci u suvremenim rječnicima

SAŽETAK

U radu se proučava mocijska tvorba u hrvatskome standardnome jeziku. Opisuju se imenice i njihove osobine te se nastoje razgraničiti kategorije roda i spola kao važan preduvjet za mocijsku tvorbu. O mocijskoj tvorbi govorimo analizirajući mocijske parnjake i mocijske sufikse. Opisali smo mocijsku tvorbu u jezikoslovnoj literaturi, feministički, ali i brojna ograničenja koja su prisutna u tvorbi ženskih mocijskih parnjaka. Istražili smo mocijske parnjake u suvremenih hrvatskim jednojezičnim rječnicima, ali i na internetskim portalima te službenim dokumentima i javnim publikacijama s ciljem prikazivanja stvarnoga stanja mocijske tvorbe u praksi.

Ključne riječi: rod, spol, mocija, mocijska tvorba, mocijski sufiks, mocijski parnjak, diskriminacija

SUMMARY

This paper is studying the motal word formation in standard Croatian language. Nouns and their features are described categories of gender and motion are restricted as an important condition for the motal word formation. We speak about motal word formation by analyzing motal counterparts and motal suffixes. Motal word formation is described in linguistic literature, Feminist movement but also numerous restrictions that are present in formation of the female motal counterparts. We explored motal counterparts in contemporary Croatian monolingual dictionaries and on internet portals as well as in official documents and public publications with a goal to present the actual state of the motal word formation in practice.

Keywords: gender, motion, motal word formation, motal suffixes, motal counterpart, discrimination